

Flexibel pensionsålder

I serien RFV ANALYSERAR publicerar Riksförsäkringsverket sammanställningar av resultat av

- utrednings- och forskningsarbete
- uppföljnings- och konferensverksamhet

I huvudsak är det frågan om olika slag av rapporter och om minnesanteckningar från konferenser, som hållits av verket.

Publikationerna i denna serie utarbetas av olika enheter inom Riksförsäkringsverket.

I vissa slag av rapporter i denna serie kan det förekomma uttalanden som pekar på behovet av nya eller ändrade författningsbestämmelser eller rekommendationer på något område. Med anledning av sådana uttalanden tar Riksförsäkringsverket sedan i särskild ordning upp frågan om att ge ut nya eller ändrade författningar och allmänna råd på området. Uttalanden i rapporterna har således ingen självständig ställning som går utöver innehållet i gällande författningar och allmänna råd.

Utgivare: Utredningsenheten

Upplysningar: Marcela Cohen Birman
Tel: 08 - 786 9157
Kristian Nyberg
Tel: 08 - 786 9176

Skriftserier som ges ut av Riksförsäkringsverket:

RFV Föreskriver (RFFS)	Författningar med bindande föreskrifter
RFV Rekommenderar (RAR)	Allmänna råd om tillämpningen av författningar
RFV Vägledning	Beskrivning av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, rättspraxis, exempel och kommentarer
RFV Analyserar	Resultat av utrednings- och utvärderingsarbete samt av uppföljnings- och konferensverksamhet.
RFV Anser	Tolkningar av rättsläget och uttalande om verkets åsikt i olika frågor
RFV Informerar	Redovisning av statistik, upplysningar om regler, rutiner och praxis.
RFV Redovisar	Försäkringsanalyser och rapporter med mer begränsade frågeställningar.

Beställ hos: Riksförsäkringsverkets Kundtjänst Tfn 08-795 23 55

Fax 08-760 58 95 E-post: order@special.lagerhus.se eller på

Internet www.rfv.se

Tryck: Elanders Novum Grafiska 2001

Förord

I det nya pensionssystemet går det att från 61 års ålder kombinera pension med förvärvsarbete på valfritt sätt. Denna flexibilitet gör det lättare för individer som vill ha en successiv övergång från arbetsliv till pensionering. Hur systemets flexibilitet kommer att användas i framtiden hänger samman med såväl arbetsgivarens inställning till äldre yrkesverksamma som arbetstagarens preferenser vad gäller arbete och fritid. Riksdagen har nyligen fattat beslutet om rätten att stanna kvar i arbetslivet till 67 år, vilket är ett steg i den riktningen. Marcela Cohen Birman och Kristian Nyberg har i denna rapport analyserat effekter på pensionen då individer väljer att trappa ned i arbetslivet genom att kombinera pensionsuttag med förvärvsarbete på olika sätt. Med detta hoppas vi kunna belysa de möjligheter som står individerna till buds i det nya pensionssystemet.

Stockholm i augusti 2001

Edward Palmer
Chef för utredningsenheten

Innehåll

Sammanfattning och slutsatser	7
1 Inledning	9
1.1 Syfte	10
1.2 Avgränsningar	10
1.3 Rapport disposition	10
2 Beräkning av pension	12
3 Begrepp	13
4 Typfallen	15
4.1 Födelseår/kohorter	15
4.2 Inkomstnivå	16
4.3 Inträde på arbetsmarknaden	16
4.4 Tillväxt, avkastning på premiepension och inflation	17
4.5 Löneutveckling och karriärprofiler	18
4.6 Uttagsnivån, förvärvsnivån och pensionsålder	18
4.7 Begränsningar	19
4.8 Sammanfattning av typfall	21
5 Analys av flexibel pensionsålder	22
5.1 Referenstypfallen	22
5.1.1 Längre arbetsliv ger högre pension	22
5.1.2 Pensionssystemets flexibilitet	25
5.2 Förvärvsarbete och pensionsuttag under mellanperioden	27
5.2.1 Individer födda 1962	28
5.2.2 Pensionsutfallet över tiden för kohorten 1962	32
5.2.3 Individer födda 1942, mellangeneration	33
5.3 Betydelsen av mellanperiodens längd	35
5.3.1 Extrema fall	38
5.4 Betydelsen av inkomstnivån för kohorten 1962	40
5.5 Effekter för låginkomsttagare med garantipension	42
5.5.1 Regler för garantipension	42
5.5.2 Förvärvsarbete påverkar garantipensionen	44
5.6 Takeffekter och särskilt garantitillägg	48
5.6.1 Takeffekten för höginkomsttagare	49
5.6.2 Effekter av särskilt garantitillägg för mellangenerationen	51
5.7 Avtalspensioner	53
Bilaga 1	56
Bilaga 2	59

Sammanfattning och slutsatser

Syftet med denna rapport är att studera effekter på pensionen då individer väljer att använda sig av det nya pensionssystemets flexibilitet. Målet är att belysa hur pensionen kommer att påverkas av att individen går i pension vid olika åldrar samt kombinerar pensionsuttag och förvärvsarbete på olika sätt. Analysen bygger på konstruerade typfall som varierar med avseende på ålder, pensioneringstidpunkt, uttagsnivå, förvärvsnivå samt inkomstnivå.

Analysen visar att längre arbetsliv eller ökad grad av förvärvsarbete ger i de flesta fall högre pension oavsett inkomstnivå. För individer som under en begränsad period kombinerar partiellt uttag av pension med förvärvsarbete försämras inte pensionen särskilt mycket när dessa helt lämnar arbetskraften. Utöver att mer arbete under perioden genererar mer pensionsrätt finns det ytterligare förklaringar till detta. För det första kommer den orörda pensionsbehållningen som finns kvar i systemet att fortsätta förränta sig tills personen går i hel pension. För det andra kommer pensionen att bli högre när den återstående pensionsbehållningen delas med ett lägre delningstal. Förklaringen till att delningstalet minskar vid stigande ålder är att pension förväntas betalas ut under färre år.

Betydelsen av de ovanstående faktorerna kan exemplifieras med hjälp av en typindivid född 1962 som slutar förvärvsarbete vid 61 års ålder men som samtidigt inte tar ut pension förrän vid 65 års ålder. Individens pensionsbehållning vid 61 kommer att förräntas fram till 65 års ålder via indexeringen med cirka elva procent. Om personen dessutom förvärvsarbetar halvtid under perioden kommer pensionsbehållningen att öka med ytterligare fyra procent. Samtidigt kommer det lägre delningstalet att öka den utbetalda pensionen med drygt tolv procent om individen börjar ta ut pension vid 65 i stället för 61.

För personer med låga eller höga inkomster lönar det sig mindre att arbeta mer. Låginkomsttagaren får å ena sidan högre inkomstpension vid mer förvärvsarbete men å andra sidan blir garantipensionen lägre. Sammantaget leder denna marginaleffekt till att pensionsökningen blir relativt liten för denna pensionär. Det är dock viktigt att poängtera att utan garantipension hade låginkomsttagarnas pension varit betydligt lägre. Höginkomsttagare som vid utgångsläget har en inkomstnivå på minst 7,5 inkomstbasbelopp tjänar inte på ökat arbetsutbud eftersom allt som tjänas utöver denna nivå inte ger rätt till pension, det blir en s.k. takeffekt.

Pensionen för individer i mellangenerationen, dvs. personer födda 1938–1953, påverkas av att delar av pensionen består av ATP. Dessutom påverkas pensionen under vissa förutsättningar av det särskilda garantitillägget. Det senare är mest aktuellt för de äldre i mellangenerationen som dessutom haft höga inkomster före 1994. Å ena sidan ger möjligheten att tjäna in nya ATP-poäng incitament till högre förvärvsnivå men å andra sidan kan högre förvärvsnivå leda till en minskning av det särskilda garantitillägget. Det är således svårt att entydigt säga vad nettoeffekten av att öka graden av förvärvsnivån blir för denna generation.

Avslutningsvis kan vi konstatera att det generellt inte finns något optimalt val vad gäller kombination av arbete, pensionsuttag och pensionsålder för individen. Vilket val som är mest fördelaktigt är beroende av den enskildes situation. Vi har inte funnit någon önskad systematisk under- eller överkompensation vilket skulle göra ett givet val mer fördelaktigt än något annat. Dock finns det som påpekades ovan väntade effekter som kan påverka valen för individer med höga respektive låga inkomster.

1 Inledning

År 1976 sänktes åldern som ger rätt till oreducerad pension från 67 till 65 års ålder. Den genomsnittliga åldern för uttag av offentlig ålderspension ligger runt 65 år men i praktiken går många i pension tidigare. Under denna period försörjer sig dessa på exempelvis avtalspensioner, privata försäkringar eller genom förtidspension. Skälen till att individer lämnar arbetskraften tidigare än vad som varit den allmänna pensionsåldern kan vara många. Sviktande hälsa, dålig arbetsmiljö, nedsatt arbetsförmåga, tidigt inträde på arbetsmarknaden med långt arbetsliv som följd, önskan om mer fritid, permitteringar p.g.a. arbetsbrist och förmånliga ersättningssystem som uppmuntrar till avgång är några exempel. Samtidigt visar statistiken att vi lever allt längre, vilket innebär att den period som vi uppbär ålderspension också blir allt längre, förutsatt att den genomsnittliga pensionsåldern är oförändrad.

Valmöjligheterna när det gäller uttag av pension är många. Individerna kan fr.o.m. 61 års ålder gå i hel- eller partiell pension. Vidare finns det inget krav på att uttag av inkomstpension respektive premiepension ska påbörjas samtidigt, utan uttagen är helt oberoende av varandra. I båda fallen kan pension tas ut som hel pension eller en, två, eller tre fjärdedels pension. Någon allmän pensionsålder finns inte längre, vilket följaktligen innebär att individen själv kan välja när den vill börja ta ut sin pension, dock inte före 61 års ålder. Dessutom har riksdagen antagit beslut om rätten att stanna kvar i arbetslivet till 67 år.¹

En nyhet är att individer som redan uppbär ålderspension och är födda 1938 eller senare har möjlighet att förvärvsarbeta och därmed tjäna in nya pensionsrätter. Detta innebär att kombinationerna av pensionsuttag och förvärvsarbete kan bli fler än de var i det tidigare systemet med delpension. Delpensionen utgjorde en andel av det inkomstbortfall som följde av arbetsminskningen. Systemet upphörde i januari 2001 men fortsätter att gälla för redan beviljade fall. I det nya systemet är det däremot fullt möjligt att ta ut hel pension och samtidigt arbeta heltid om man så önskar. I praktiken innebär det att pensionsbehållningen minskar till följd av uttagen samtidigt som den ökar p.g.a. de nytillkomna pensionsrätterna. Hur nettoeffekten på pensionsbehållningen blir beror i sin tur på hur individens inkomster utvecklas.

Flexibiliteten i det nya pensionssystemet underlättar för dem som successivt vill övergå från arbetsliv till pensionering. Den enda restriktion som finns,

¹ Prop. 2000/2001:78, utskottsbetänkande AU 10, Rätt att arbeta till 67.

förutom att lägsta pensionsålder är 61 år, är att uttagsnivån maximalt får minskas en gång per sexmånadersperiod. Däremot får en ökning av uttagsnivån göras obegränsat antal gånger. Möjligheterna är som sagt många men för att kunna utnyttja dessa fordras att både arbetsgivare och arbetstagare är intresserade av sådana lösningar.

1.1 Syfte

Denna rapports huvudsyfte är att se på de effekter för individen som pensionssystemets ovan nämnda flexibilitet kan ge upphov till. Det centrala målet är således att belysa hur pensionen kommer att påverkas av olika val vad gäller pensionsuttag, förvärvsarbete, pensionsålder samt kombinationen av dessa komponenter sinsemellan. Analysen bygger på typindivider som varierar med avseende på ålder, pensioneringstidpunkt, uttagsnivå, förvärvsnivå samt inkomstnivå. Genom att på det sättet skapa olika scenarier för varje typindivid kan eventuella effekter som just en viss kombination ger studeras. Dessutom kan förekomsten av möjliga marginaleffekter för vissa grupper analyseras.

1.2 Avgränsningar

Incitamenten som driver individer att välja ta ut pension, fortsätta arbeta eller bådadera är med all säkerhet mycket skiftande från fall till fall. I denna rapport begränsar vi oss genom att betoningen enbart läggs på de incitament som kan finnas inbyggda i det allmänna pensionssystemet. Ingen hänsyn tas således till andra faktorer som likaväl kan vara avgörande för individernas slutliga val. Det innebär att exempelvis påverkan från andra socialförsäkringssystem, avtalspensioner, privata pensionsförsäkringar eller skatteeffekter inte finns med i beräkningarna och i analysen.

Avtalspensionerna kan utgöra en betydande andel av pensionärernas totala pension och har betydelse för de val individerna gör i fråga om pensionering. Variationerna i regelsystemen mellan de olika avtalsområdena är många och komplicerade men det är självklart att avtalspensionerna på sikt måste integreras i den här typen av analys. Eventuella skatteeffekter är också viktiga att beakta i framtiden när pensionsutfall analyseras, i synnerhet när incitamenten till ökad arbetsutbud studeras.

1.3 Rapport disposition

Rapporten består – förutom det inledande kapitlet – av fyra kapitel och två bilagor. I kapitel två görs en kortfattad beskrivning av hur inkomst- och premie-

pensionen beräknas. Kapitel tre innehåller information om de olika begrepp som används i analysen och i kapitel fyra redogörs för hur typfallen är konstruerade. Här beskrivs vilka antagande som har gjorts vid framtagandet av typfallsindividerna samt de ekonomiska förutsättningar som gäller för kalkylerna. Slutligen, i kapitel fem presenteras resultaten av analysen. Analysavsnittet inleds med en presentation av hur ett längre arbetsliv påverkar pensionen. Därefter visas effekterna av att kombinera förvärvsarbete med partiella uttag av pension under en begränsad tid. Vidare analyseras betydelsen av livsinkomsten för pensionen och vilka marginaleffekter som kan uppstå till följd av ökad förvärvsnivå för låg- respektive höginkomsttagare. Kapitlet avslutas med ett kort resonemang kring avtalspensioner där andelen personer med avtalspension i olika åldrar presenteras. Den första bilagan består av en redogörelse av karriärprofilerna som tilldelats individerna och den andra bilagan beskriver modellen som står till grund för rapportens beräkningar.

2 Beräkning av pension

I detta avsnitt beskrivs i korthet hur inkomst- och premiepensionen beräknas.

Pensionen motsvarar värdet av alla inbetalda pensionsavgifter som har betalats in under yrkeslivet. Pensionsrätt tillgodoräknas för 18,5 procent av förvärvsinkomsterna. Av dessa används 16 procent för att betala samma års utgående pensioner och resterande 2,5 procent placeras av individerna i premiepensionskontot som förräntas beroende på vilken placering som har valts. Den pensionsgrundande inkomsten utgörs av inkomsten efter avdrag för allmän pensionsavgift och enbart inkomster upp till 7,5 inkomstbasbelopp ger pensionsrätt.

De samlade pensionsavgifterna utgör behållningen och räknas varje år upp med den allmänna inkomstutvecklingen. Vid pensioneringen utgör behållningen den sammanlagda uppräknade pensionsrätten från fördelningssystemet. Därutöver fördelas arvsvinster för de individer som avlidit före pensioneringen samtidigt som pensionsbehållningen minskas med en förvaltningsavgift.

Vid pensioneringen delas den samlade pensionsbehållningen i fördelningssystemet med ett delningstal. Delningstalet grundas på den återstående medellivslängden vid pensioneringen och en antagen framtida tillväxt på 1,6 procent, den s.k. normen. Kvoten av pensionsbehållningen och delningstalet utgör den årliga inkomstpensionen. Inkomstpensionen följsamhetsindexeras med normen 1,6. Det innebär att om den reala tillväxten uppgår till normen skrivs pensionen upp med inflationen men om realltillväxten är lägre än normen ges inte full priskompensation. Om tillväxten däremot är högre än 1,6 procent räknas pensionen upp med prisökningen samt ett påslag för tillväxtökningen. I diagram 2 på sidan 24 finns ett illustrativt exempel på detta.

Vad gäller premiepensionskontot förändras tillgodohavandet med avkastningen i fonderna som individen valt att placera i. Premiepensionen tas ut livsvarigt och beräknas på försäkringsmässiga villkor.

3 Begrepp

I rapporten finns ett antal begrepp som används i den löpande texten för att beskriva ett visst beteende eller situation. I nedanstående beskrivning sammanfattas begreppen för att lättare kunna identifiera dem.

Preliminär pensionsålder:

Den ålder som individen har när han/hon går i pension första gången. Det berör fallen då individen gör partiella uttag av pension och förvärvsarbetar parallellt med pensioneringen under ett antal år.

Definitiv pensionsålder:

Den ålder som individen har när han/hon helt lämnar arbetsmarknaden. Efter denna tidpunkt blir uttag av pensionen 100 procent. I rapporten berör det individer som lämnar arbetskraften och går i hel pension på en gång samt individer som före denna tidpunkt har under en viss period gjort partiella uttag av pension och förvärvsarbetat samtidigt. Det ska dock understrykas att i verkligheten är det möjligt att ändra på uttagsnivån var sjätte månad och att någon definitiv pensionsålder som tvingar en att ta ut hel pension inte finns. Här rör vi oss i en modellvärld med en begränsad dynamik och därför har antalet val begränsats till enbart två, nämligen valet av preliminär respektive definitiv pensionsålder.

Mellanperiod:

En period som löper från tidpunkten för preliminär pensionsålder till tidpunkten för definitiv pensionsålder. En mellanperiod påbörjas tidigast vid 61 års ålder och i denna studie avslutas senast vid 70 års ålder. Den lägre gränsen hänger samman med lagstiftningen som reglerar åldern för tidiga uttag av pension. I den löpande texten kan en sådan period beskrivas exempelvis som 61–65 år. I det fallet menas att individen går i preliminär pension vid 61 och i definitiv pension vid 65. Under åren däremellan kombinerar individen olika grad av pensionsuttag med olika grad av förvärvsarbete.

Låg, mellan- och höginkomsttagare:

I rapporten refereras till individer som under sitt yrkesliv haft olika inkomstnivåer. I avsnittet *Typfallen* nedan beskrivs de olika inkomstprofilerna närmare. Personer med låga livsinkomster kallas i rapporten låginkomsttagare och personer som någon gång under arbetslivet har en inkomst som överstiger 7,5 basbelopp är höginkomsttagare. Däremellan finns en grupp som definieras som mellaninkomsttagare.

Referensfall:

I referensfallen sker övergången från arbetsliv till pension vid ett tillfälle utan någon mellanperiod, dvs. från heltidsarbete till hel pension. Referensfallen utgör därmed en grund för jämförelse med de övriga typfall där övergången sker gradvis. Referenstypfallen finns i fyra varianter, alltså individer som går i pension vid 61, 63, 65 respektive 67 års ålder.

4 Typfallen

En analys som baserar sig på typfallsberäkningar genererar resultat som måste tolkas med viss försiktighet. Även om de konstruerade typfallen närmar sig det som kan uppfattas som realistiska fall ur verkligheten är det aldrig tal om ”riktiga” individer. Konstruerade typfall är å andra sidan mer flexibla och därmed blir det enklare och lättare att kontrollera vissa effekter. En typfallsstudie som metod uppfyller därför syftet med denna rapport, eftersom det som i första hand ska studeras är effekter för individer av pensionssystemet vid flexibel pensionsålder. Att prognostisera pensionsutfallet för riktiga individer utifrån olika scenarier vad gäller val av pensionsålder och eventuella partiella uttag kombinerade med fortsatt förvärvsarbete hade inte nödvändigtvis tillfört mer information till den här typen av analys.

4.1 Födelseår/kohorter

Typfallen bygger på individer ur två kohorter, nämligen 1942 och 1962 vilket betyder att den ena hör till mellangenerationen och den andra som är yngre omfattas enbart av det nya pensionssystemet. Det är viktigt att poängtera att syftet inte är att jämföra resultaten mellan kohorterna utan snarare studera vilka effekter ett visst beteende har på pensionen för individer som hör till olika kohorter.

Mellangenerationen, dvs. personer födda 1938–1953, får pension dels från det nya pensionssystemet dels från ATP-systemet och därför blir det fler variabler som påverkas vid exempelvis ändrad pensionsålder än vad det blir för den yngre generationen. Den yngre generationens pension består av inkomstpension, premiepension och eventuell garantipension medan hos mellangenerationen tillkommer tilläggspension och eventuellt särskilt garantitillägg.

Dessa grundläggande skillnader motiverar att analysen genomförs på individer tillhörande såväl mellangenerationen som en yngre sådan. Det ska dock än en gång understrykas att inga direkta jämförelser görs mellan dessa två generationer och ett viktigt skäl till detta är att individer ur mellangenerationen har relativt sett få prognostiserade år jämfört med yngre individer som fortfarande har många år kvar till pension. Ju fler prognostiserade år desto osäkrare blir resultaten och desto mindre lämpligt blir det att jämföra dessa

med den äldre generationens utfall som i större utsträckning bygger på historisk data.²

4.2 Inkomstnivå

Den nya allmänna pensionen grundar sig på livsinkomsten vilket betyder att allt som tjänats från och med sexton års ålder ligger till grund för vad som fås i pension. Ju mer man tjänar och arbetar, desto högre blir pensionen. Inkomster upp till 7,5 inkomstbasbelopp är pensionsgrundande men det som tjänas därutöver ger inte rätt till pension. Det är därför intressant att fånga in individer som inkomstmässigt såväl hamnar under som över ”taket”.

Med anledning av detta bygger typfallen i denna rapport på tre olika inkomstnivåer som vi definierar som låg, mellan- och höginkomsttagare. Syftet är att kunna studera garantipensionseffekter hos individer med låga inkomster och ”takeffekter” hos höginkomsttagare. Vidare ska dessa individer kunna relateras till individer med inkomster som varken slår upp i taket eller ger rätt till garantipension. De senare definieras som mellaninkomsttagare, ett begrepp som inte ska förväxlas med begreppet medelinkomsttagare.

Det finns flera sätt att få fram en individ som utifrån vissa givna antaganden kommer att få garantipension. Det kan exempelvis antas att personen arbetat deltid under större delen av yrkeslivet eller arbetat få år. I denna rapport har vi för enkelhetens skull tilldelat låginkomsttagaren en låg inkomst under hela yrkeslivet utan att några antaganden gjorts som förklarar skälen till att inkomsten är låg.

Ingångslönerna i 2000 års priser är följande:

Låginkomsttagare	120 000 kronor
Mellaninkomsttagare	180 000 kronor
Höginkomsttagare	240 000 kronor

4.3 Inträde på arbetsmarknaden

I avsnittet om inkomstnivån förklarades att livsinkomsten i den nya allmänna pensionen är avgörande för pensionsnivån. Därmed har beslut om tidpunkt för arbetsmarknadsinträde betydelse för individens totala livsinkomst. Det är troligt att låginkomsttagare ur mellangenerationen började arbeta så tidigt

² Se bilaga 2.

som vid 16 års ålder. Idag är det mer sällsynt att ungdomar börjar yrkeslivet vid den åldern utan det är vanligare med fortsatta studier åtminstone på gymnasienivå. ATP-poäng kan tjänas in fr.o.m. 1960, vilket gör att en person född 1942 kan lägst vara 18 år när han/hon börjar förvärvsarbete om samtliga intjänade inkomster ska medräknas i vår beräkningsmodell. För grupper med högre inkomster har vi antagit att de har någon form av eftergymnasial utbildning, vilket förklarar det senare inträdet i yrkeslivet.

Åldern för arbetsmarknadsinträde är då följande:

Låginkomsttagare	19 år
Mellaninkomsttagare	21 år
Höginkomsttagare	24 år

4.4 Tillväxt, avkastning på premiepension och inflation

Den nya allmänna pensionen följer samhällsekonomin och därför är antagandet av tillväxttakt mycket viktigt för pensionsutfallet. Eftersom syftet med denna rapport inte är att just belysa hur tillväxten påverkar pensionen, en aspekt som redan har beskrivits i RFV:s tidigare rapport (Den nya allmänna pensionen nr 1999:12), görs inga variationer av tillväxttakter mellan de olika typfallen. Samtliga typfall bygger på en och samma tillväxttakt som är vald till en procent. Denna nivå ligger exakt mellan de två nivåer som används i de årliga utskick av de orange breven, nämligen noll och två procents tillväxt. Det ligger nära till hands att undra i så fall varför inte välja normen, dvs. 1,6 procent och svaret är att garantipensionseffekter skulle – givet de redan valda inkomstnivåerna – ha blivit mindre eller helt uteblivit från analysen vid en sådan tillväxt. Avsikten är att just kunna visa dessa effekter och därför har valet på 1 procents tillväxt gjorts.

I denna rapport finns ingen avsikt att studera effekter på premiepensionen vid olika avkastningsnivåer. Avkastningen på premiepensionen har antagits vara 4 procent som jämfört med den genomsnittliga utvecklingen för börsnoterade aktier på 8,4 procent under åren 1951–1996 är något låg.³ Å andra sidan behöver inte premiepensionen enbart bestå av aktier utan kan likväl bestå av räntebärande papper med lägre risk och därmed lägre avkastning.

³ SOU 1997:131, Lag om premiepension, bilaga 6 sid 288.

Inflationstakten antas fr.o.m. år 2000 vara noll procent. Detta kommer att leda till att resultaten uttrycks i fast penningvärde.

4.5 Löneutveckling och karriärprofiler

Löneutvecklingen under de yrkesverksamma åren beror på många faktorer. Ingångslön, utbildning, kön, ålder vid arbetsmarknadsinträde och förvärvsfrekvens är några exempel på sådana faktorer. De flesta människor, kanske framför allt kvinnor i fertil ålder, gör avbrott i karriären för att sedan återkomma till arbetet. Många kanske väljer att under en tid gå ner i arbetstid. I rapportens typfall tas ingen hänsyn till den typen av förändringar som kan påverka löneutvecklingen. Här antas helt enkelt att individerna arbetar oavbrutet under hela perioden fram till pensioneringen. Däremot har vi inte fastställt ifall de valda lönenivåerna är ett resultat av del- eller heltidsarbete men detta har egentligen ingen betydelse för analysen.

Av erfarenhet vet vi att lönerna inte följer strikt den allmänna tillväxttakten i samhället. Inom vissa yrkesgrupper kan utvecklingen periodvis gå snabbare än inom andra yrkesgrupper. Dessutom utvecklas ofta lönerna snabbare i början av karriären när man är yngre och långsammare senare i livet. Detta faktum har medfört ett behov av att konstruera s.k. karriärprofiler för typfallsindividerna.⁴

4.6 Uttagsnivån, förvärvsnivån och pensionsålder

De centrala faktorerna för analysen i denna rapport om flexibel pensionsålder är dels valen av uttagsnivå och arbetsutbud, dels valen av tidpunkter för nedtrappning i arbetslivet samt definitivt utträde ur arbetsmarknaden. Hitintills består våra typfall av i huvudsak tre individer med olika inkomstnivåer som därutöver har varierats med avseende på födelseår. Totalt blir det fråga om sex typfall. Dessa utvidgas vidare till ännu fler typfall genom att tilldelas olika kombinationer av pensionsuttag och arbetsutbud under en begränsad tid som tidigare har definierats som mellanperiod (se avsnitt 3).

Pensionsuttagen inom fördelningssystemet och premiepensionssystemet som sker under mellanperioden har för enkelhetens skull hållits på samma nivå. I verkligheten kommer det att vara möjligt att exempelvis få inkomstpension men låta bli att ta ut premiepension eller variera på något annat sätt. Att låta

⁴ Se bilaga 1.

även dessa variera i relation till varandra hade inneburit ännu fler typfall som troligtvis hade försvårat möjligheten att renodla och förstå vissa effekter.

Genom att typfallsindividerna tilldelades olika preliminära- respektive definitiva pensionsåldrar skapades mellanperioder med olika längd och därmed flera typfallsvarianter. Referensfallen utgör egna typfallsvarianter eftersom ingen successiv nedtrappning i arbetslivet sker i dessa fall. De har alltså ingen mellanperiod utan går i definitiv pension på en gång.

I nästa steg byggdes typfallen vidare genom att tilldela individerna med de olika mellanperioderna olika kombinationer av pensionsuttag och förvärvsarbete. Totalt resulterade det i över 250 typfall som sedan i samband med analysen komprimerades till betydligt färre fall.

I matrisen nedan sammanfattas de typfall som i huvudsak analyseras i denna rapport. Matrisen tolkas på så sätt att exempelvis kombinationen av 25 procent uttag av pension och 75 procent förvärvsarbete tillämpas på tre typ-individer, nämligen de vars mellanperioderna är från 61 till 65, från 61 till 67 och från 63 till 65 års ålder. Individerna som inte förvärvsarbetar och gör 100 procent uttag är de s.k. referensfallen och finns i pensionsåldrarna 61, 63, 65 och 67.

Arbete \ Pensionsuttag	0%	25%	75%
25 %		61–65 år	61–65 år
75 %		61–67 år 63–65 år	61–67 år 63–65 år
100 %	61 år 63 år 65 år 67 år		

I vissa fall när en extrem situation ska belysas används andra typfall än ovan beskrivna. Det kan gälla exempelvis fall där det antas att individen förvärvsarbetar heltid och samtidigt tar ut hel pension.

4.7 Begränsningar

Det finns ett antal begränsningar som har gjorts i samband med konstruktionen av typfallen. Dessa gäller civilstånd, barnårsrätt, plikttjänstgöring samt kön. Om särskilt hänsyn hade tagits till dessa variationer hade det lett till

ännu fler typfall som förmodligen inte kunnat tillföra särskilt mycket mer till analysen. Som det redan nämnts är analysens huvudsyfte att belysa systemeffekter vid flexibel pensionsålder och inte vissa skillnader mellan kvinnor och män, gifta eller ogifta osv.

Civilstånd har betydelse vid beräkningen av garantipensionen och därför har ett antagande varit oundvikligt. I samtliga typfall antas individerna vara gifta. Barnårsrätt och plikttjänstgöring ger rätt till pensionsgrundande belopp som påverkar livsinkomsten och därmed den slutliga pensionen. Dessa effekter har studerats tidigare och kommer därför inte att analyseras igen i denna rapport.⁵

⁵ RFV redovisar 1999:12, Den nya allmänna pensionen.

4.8 Sammanfattning av typfall

Sammanfattningsvis är typfallsindividerna följande:

- Födelseår 1942
- Civilstånd gift
- Barnårsrätt inga
- Plikttjänstgöring ingen
- Kön neutral

- Inkomst (ingångslön i 2000 års priser)
 - låginkomst 120 000 kr
 - mellaninkomst 180 000 kr
 - höginkomst 240 000 kr

- Ålder vid inträde till arbetsmarknaden
 - låginkomsttagare 19 år
 - mellaninkomsttagare 21 år
 - höginkomsttagare 24 år

- Löneutveckling/karriärprofiler
 - låginkomst långsam utveckling
 - mellaninkomst medelutveckling
 - höginkomst snabb utveckling

- Tillväxttakt efter år 2000 1 %
- Avkastning i premiepension fr.o.m. 1995 4 %
- Inflation efter år 2000 0 %

- Uttagsnivån 25, 50, 75 eller 100%
(mest förekommande 25 och 75 %)

- Förvärvsnivån 0, 25, 50, 75 eller 100%
(mest förekommande 25 och 75%)

- Pensionsålder (mellanperiod) 61–65, 61–67, 63–65
(är de mest förekommande fallen)

- Pensionsålder (referensfall) 61, 63, 65, 67 år

5 Analys av flexibel pensionsålder

I detta kapitel kommer analysen av effekterna på pensionen vid olika val av uttagsnivå och förvärvsnivå att huvudsakligen bygga på typfallsindividerna födda 1962, dvs. personer som kommer att få hela sin allmänna pension från det nya systemet. Även typindivider födda 1942, dvs. personer tillhörande mellangenerationen, studeras för att komplettera analysen med de unika effekter för just den generationen.

Vad vi är intresserade av är att se hur olika kombinationer av arbete och pensionsuttag påverkar utfallet av pensionen. Förutom valen av arbetstid och uttagsnivå under mellanperioden påverkas pensionen av mellanperiodens längd och tidpunkten för definitiv pension. Dessutom kan inkomstnivån under den förvärvsaktiva perioden påverka dels pensionsnivån, dels hur de ekonomiska incitamenten förändras. Kommer hög- respektive låginkomsttagaren att ha andra incitament än mellaninkomsttagaren till att förändra sitt beteende?

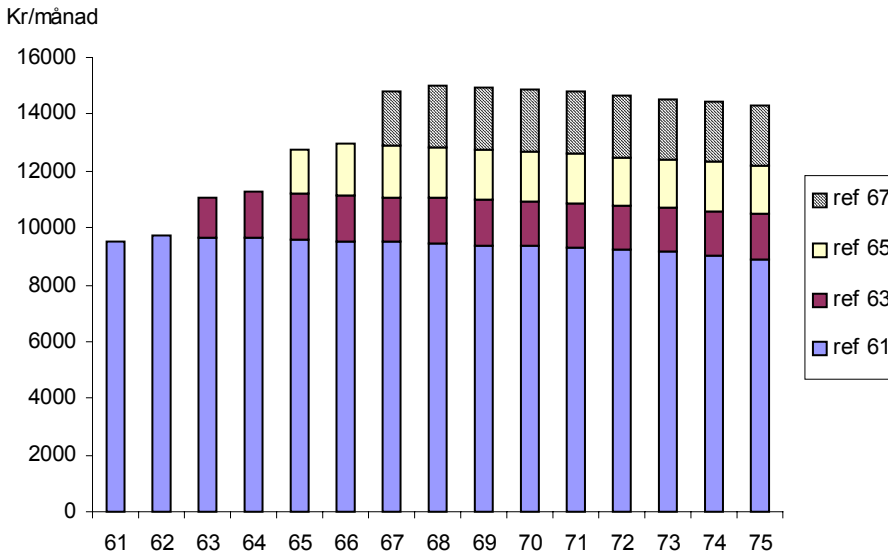
5.1 Referenstypfallen

I inledningen nämndes att den genomsnittliga åldern för uttag av offentlig ålderspension ligger kring 65 år men att många går i pension tidigare. Dessutom nämndes att någon allmän pensionsålder inte finns längre. Ändå finns det en allmän inställning om att de flesta går eller kommer att gå i pension vid 65 och att övergången från arbetsliv till pension är rätt drastisk.

Det är därför angeläget att, innan man studerar hur en gradvis övergång från yrkesliv till pensionering kan se ut, titta på vad det betyder att gå i pension vid olika tidpunkter. Genom att analysera de s.k. referensfallen dvs. individer som lämnar arbetskraften och går i hel pension på en gång kan de ekonomiska effekterna av vald pensionsålder renodlas. Analysen utvecklas därefter vidare till att även omfatta individer som väljer en mjukare övergång där pension och förvärvsarbete kombineras.

5.1.1 Längre arbetsliv ger högre pension

I analysen har vi valt att använda oss av referensfall i vilka pensioneringen sker vid 61, 63, 65 respektive 67 års ålder. Eftersom den procentuella förändringen i pension inte skiljer sig speciellt mycket mellan olika kohorter, visas pensionsutvecklingen endast för personer som är födda 1962 och är mellaninkomsttagare. Detta görs i diagram 1.

Diagram 1 Pensionsutfall för referensfall, mellaninkomsttagare födda 1962

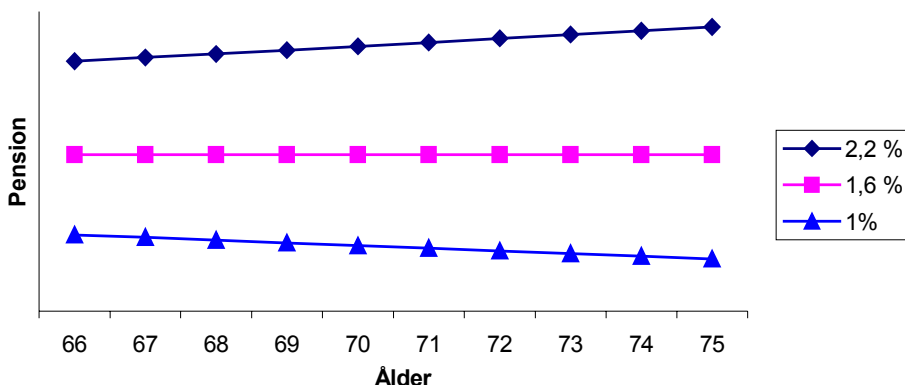
Den ljus skuggade delen av staplarna visar pensionen för en person som jobbar fram till 61 års ålder och direkt går i definitiv pension. Den mörkt skuggade delen visar hur mycket pensionen ökar i kronor för en person som jobbar till 63 års ålder för att sedan gå i definitiv pension. På motsvarande sätt visar den vita delen av stapeln den ytterligare pensionsökning som pensionering vid 65 års ålder ger och den streckade delen motsvarar ökningen då pensionering sker vid 67 års ålder.

Kompensationen för att skjuta upp pensioneringen i två år, från 61 till 63, är ca 1600 kr/månad för detta typfall. På motsvarande sätt ger pensionering vid 65 ca 1800 kr mer i pension än om personen hade gått i pension vid 63. Skillnaden mellan pensionering vid 65 och 67 är ca 2200 kr. Det innebär att en person som väljer att jobba fram till 67 års ålder kommer att få en pension som är ca 5600 kr/månad högre än en person som väljer att gå i pension vid 61.

Diagrammets staplar visar också att pensionen sjunker något med stigande ålder. Det beror på det underliggande antagandet att realltillväxten är en procent. Som det förklarades tidigare när tillväxten är under normen på 1,6 procent kommer man inte att kompenseras fullt ut för prisutvecklingen. Därmed blir den utbetalda pensionen i reala termer lägre.

Nästa diagram visar hur pensionen utvecklas över tiden vid olika realltillväxt. Följer tillväxten normen på 1,6 procent utvecklas pensionen i samma takt som inflationen. Vid lägre tillväxt än normen minskar pensionen och vid högre tillväxt ökar den.

Diagram 2 Pension över tiden vid olika realltillväxt

Som nämndes tidigare skiljer sig inte ökningarna mellan kohorter speciellt mycket, men däremot finns det skillnader mellan olika inkomstnivåer. I tabell 1 visas den procentuella ökningen av pensionen vid 68 års ålder för olika val av pensionsålder. I tabellen innebär beteckningen ref 61_ref 63 att en individ som går i definitiv pension vid 61 års ålder jämförs med en som går vid 63. Exempelvis innebär ökningen på 17 procent för en mellaninkomsttagare att pensionen per månad blir 17 procent högre om personen går i pension vid 63 års ålder jämfört med om han/hon hade gått i pension vid 61. De övriga alternativen skall tolkas på motsvarande sätt.

Tabell 1 Procentuell ökning av pension vid 68 för personer födda 1962

Inkomst Tidpunkt för pensionering	Hög	Mellan	Låg
Ref 61_Ref 63	17,4 %	17,0 %	13,0 %
Ref 61_Ref 65	36,9 %	35,9 %	27,7 %
Ref 61_Ref 67	61,1 %	59,3 %	46,3 %
Ref 63_Ref 65	16,6 %	16,2 %	13,0 %
Ref 65_Ref 67	17,7 %	17,2 %	14,5 %

Den tydligaste effekten vi kan se från tabellen är att låginkomsttagarens pensionsökning är lägre procentuellt sett jämfört med hög- och mellaninkomsttagare. Detta kan förklaras med att garantipensionen kommer att reduceras vid en förlängning av arbetslivet. Samtidigt är det fortfarande så att det lönar sig att jobba längre, men *ökningen* är alltså inte lika stor som för hög- och mellaninkomsttagare.

Skillnaden i pensionsökning mellan en höginkomsttagare och en mellaninkomsttagare är inte lika stor. Dock kan vi se att trots takeffekten kommer höginkomsttagarens pensionsökning i procent att vara större än för mellaninkomsttagaren. Resultatet av att ta bort intjänandetaket hade i detta fall resulterat i att skillnaden mellan höginkomsttagarens och mellaninkomsttagarens ökning hade varit ännu större än vad som visas i tabell 1.

Sammanfattningsvis kommer en person som skjuter upp sin pensionering i sex år (från 61 till 67) och samtidigt jobbar heltid att få en pension som är ca 60 procent högre per månad om han/hon är hög eller mellaninkomsttagare. För låginkomsttagaren är ökningen mindre men kommer trots allt att vara cirka 46 procent. Detta visar att varje år som man stannar kvar på arbetsmarknaden har stor betydelse för det framtida pensionsutfallet. Att effekten blir så stor beror dels på att individens redan intjänade pensionsrätter ligger kvar i systemet en längre tid, dels på att nya pensionsrätter tillkommer.

5.1.2 Pensionssystemets flexibilitet

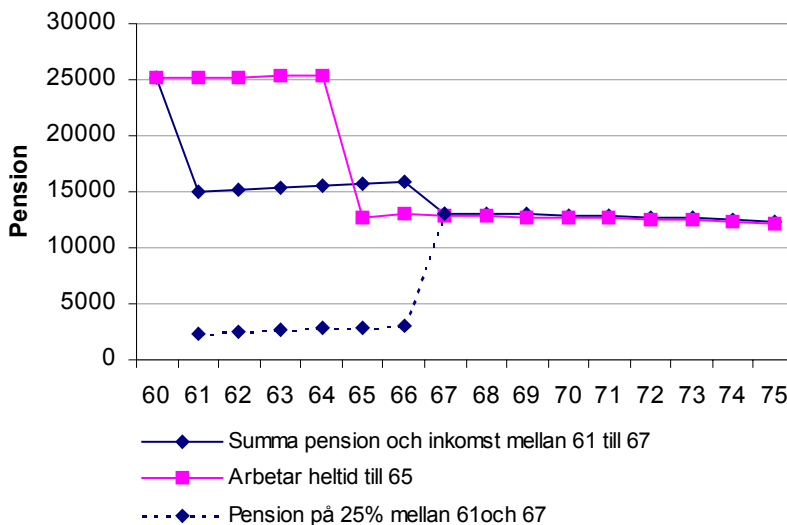
Pensionssystemet ger alltså stor grad av frihet för individerna att pensionera sig enligt deras egna preferenser kring arbete och fritid. Det finns skäl att anta att även i framtiden kommer det att finnas många som väljer att inte utnyttja möjligheten till fortsatt förvärvsarbete och som hellre går i hel pension på en

gång. Det kan därför vara intressant att jämföra pensionsutfallet för individer som kombinerar uttag av pension med förvärvsarbete och individer som går i hel pension utan någon mellanperiod, dvs. referensfall.

Diagram 3 visar pensionsutfallet för en pensionär som går i hel pension vid 65 (referensfall) och en pensionär som förvärvsarbetar och gör tidiga uttag mellan 61 och 67 års ålder. Uttagsnivån är i detta fall 25 procent och förvärvsnivån 50 procent. Denna kombination och en eventuellt kompletterande avtalspension skulle kunna vara ett realistiskt fall för många.

Den streckade linjen visar pensionen som individen har under de första sex åren, medan den mörkare heldragna linjen utgör summan av pensionen och förvärvsinkomsten. Fr.o.m. 67 års ålder sammanfaller den streckade linjen med den mörka heldragna linjen eftersom individen börjar ta ut hel pension samtidigt som han/hon lämnar arbetskraften. Första året, dvs. när personerna är 60 år har de enbart förvärvsinkomster.

Diagram 3 Jämförelse av pensionsutfall över tiden för individ som går i pension vid 65 och för individ med en mellanperiod från 61 till 67 år

Individen i referensfallet har, under de första fyra åren, självfallet en högre inkomst än individen som kombinerar ett pensionsuttag på 25 procent med en relativt låg förvärvsnivå på 50 procent. I referensfallet går individen i hel pension vid 65 års ålder medan i det andra fallet fortsätter han/hon att kombi-

nera förvärvsarbete på halvtid med 25 procents pensionsuttag i ytterligare två år. Under dessa två år har denne en högre sammanlagd inkomst än referensfallet vilket innebär att en halvtidstjänst och 25 procents uttag ger mer än heltidspension.

Pensionsnivån fr.o.m. 67 års ålder då individerna i båda fallen tar ut hel pension skiljer sig inte nämnvärt mellan fallen. I diagrammet ser det ut som om pensionsnivån är exakt lika men i själva verket har den som förvärvsarbetar halvtid i ytterligare två år cirka 200 kronor mer i pension per månad än den som helt går i pension vid 65.

Den principiella skillnaden mellan de här två fallen är själva vägen till slutlig pension. Referensfallet är mer renodlat, övergången från heltidsarbete till hel pension sker vid en och samma gång vid 65 års ålder. I diagrammet syns det tydligt i nedgången som sker mellan 64 och 65 års ålder. I det alternativa fallet är övergången mer gradvis, det tar dessutom två extra år för denna individ att helt lämna arbetsmarknaden. Den ekonomiska förändringen som inträffar vid pensioneringen blir mindre skarp för denna pensionär än för referens pensionären. Nedtrappningen sker vid två tillfällen, vilket visas av diagrammets mörkare heldragna linje. Om vi frågar oss ifall det finns ett ”optimalt” val kan vi bara konstatera att det inte generellt går att säga vilket alternativ som är mest fördelaktigt utan det beror på den enskilde individens situation.

Individen i referensfallet har å ena sidan en högre ekonomisk standard under några år men fritiden är å andra sidan mer begränsad än för individen som successivt trappar ned. För den som värderar sin fritid högre eller för den som av olika skäl inte orkar vara kvar heltid på arbetsmarknaden kan alternativet som har beskrivits ovan vara lockande. Genom att trappa ner och ta ut en del av pensionen kanske frigörs det krafter som möjliggör fortsatt förvärvsarbete i ytterligare två år. Tack vare dessa år blir pensionen t.o.m. högre än för referensindividen när båda är heltidspensionärer senare i livet.

5.2 Förvärvsarbete och pensionsuttag under mellanperioden

I detta avsnitt analyseras hur pensionen påverkas när individer ändrar förvärvsnivån på olika sätt under mellanperioden. Dels studeras hur pensionsökningen blir vid en viss tidpunkt, dels hur pensionsökningen ser ut under ett längre tidsperspektiv. Vad gäller tidpunkten analyseras pensionsökningen som sker vid 68 års ålder. Anledningen till att vi väljer att jämföra pensionen vid 68 års ålder är att alla våra typfall, med givna mellanperioder, då har gått

i definitiv pension. Dessutom stämmer den åldern väl överens med rådande lagstiftning och gällande avtal. Beloppen vi studerar gäller absoluta bruttopensionsbelopp, dvs. utan hänsyn till skatter och alla belopp som redovisas är per månad. Analysen grundas på individer som i rapporten definieras som mellaninkomsttagare och är födda 1962 och 1942.

Resultaten av denna analys visar att individer som under mellanperioden gör små uttag kombinerat med relativt hög nivå på förvärvsarbete får en högre pension när de väl definitivt går i pension jämfört med de som gör höga uttag och arbetar mindre. Detta är inte anmärkningsvärt på något sätt utan är en logisk följd av att små uttag tär mindre på pensionsbehållningen samtidigt som denna ökar mer vid hög grad av förvärvsarbete.

5.2.1 Individer födda 1962

I tabell 2 sammanfattas resultaten för mellaninkomsttagare som under mellanperioden tar ut pension i olika grad och samtidigt förvärvsarbetar 25 eller 75 procent. Tabellens vänstra kolumn beskriver mellanperioderna som beräkningarna bygger på. Mellanperioden 61–65 år betyder t.ex. att individen går i partiell pension vid 61 och sedan går i hel pension vid 65. I den andra kolumnen visas tre olika uttagsnivåer av pension som individerna gör under mellanperioden. Tredje och fjärde kolumnen står för pensionsnivån per månad som personerna har vid 68 års ålder när förvärvsnivån under mellanperioden är 25 respektive 75 procent. Slutligen visar femte kolumnen ökningen av pensionen som individen får när förvärvsnivån höjs enligt ovan.

Tabell 2 Total pension per månad respektive pensionsökning vid 68 års ålder

Ålder vid preliminär och definitiv pensionering (mellanperioder)	Uttagsnivå under mellanperioden	Pensionsnivån vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden		Ökning i pension vid högre förvärvsarbete under mellanperioden (c) = (b – a)
		25%	75%	
		(a)	(b)	
61–65 år	25%	11 400 kr	11 936 kr	536 kr
	50%	10 809 kr	11 340 kr	531 kr
	75%	10 242 kr	10 768 kr	526 kr
61–67 år	25%	12 627 kr	13 501 kr	874 kr
	50%	11 633 kr	12 487 kr	854 kr
	75%	10 707 kr	11 541 kr	834 kr
63–65 år	25%	12 105 kr	12 375 kr	270 kr
	50%	11 791 kr	12 061 kr	270 kr
	75%	11 482 kr	11 752 kr	270 kr

Resultaten i tabellen visar som väntat att högre grad av förvärvsarbete under mellanperioden genererar en högre pension när pensionären väl gått i hel pension. *Uttagsnivån* under mellanperioden har nästan ingen betydelse för den ökning i pension som en högre förvärvsnivå genererar. Detta syns tydligt när en jämförelse av pensionsökningarna görs mellan uttagsnivåerna 25, 50 och 75 procent. Ett exempel är individen som under mellanperioden 61–65 år förvärvsarbetar 75 i stället för 25 procent. Dennes pension blir då vid 68 års ålder cirka 530 kronor högre oavsett uttagsnivå.

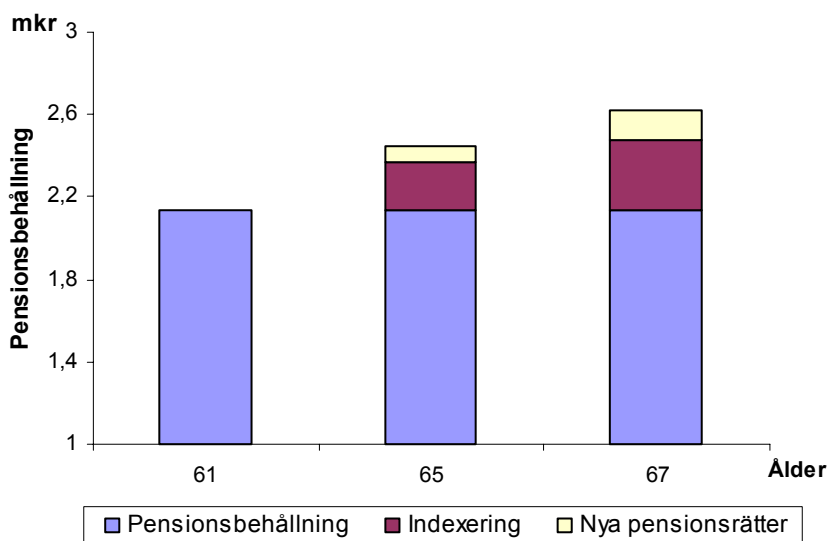
I det sammanhanget är det dock viktigt att poängtera att uttagsnivån har betydelse för den totala pensionen den dag pensionären helt går i pension. Ju högre uttag under mellanperioden desto lägre blir pensionsbehållningen som är kvar till betalning av kommande pensionsår. Ändå försämras inte pensionen särskilt mycket av att utöka pensionsuttaget under mellanperioden när individen helt lämnar arbetskraften. Ur tabellen kan vi exempelvis räkna ut att en individ som tar ut 75 procent pension och arbetar 25 procent under mellanperioden 61 till 65 år, kommer vid 68 års ålder att erhålla en pension som är elva procent lägre än om denne hade valt att enbart ta ut 25 procent pension.

Detta har flera förklaringar. För det första kommer den orörda pensionsbehållningen som finns kvar i systemet att fortsätta förränta sig via indexe-

ringen tills personen går i hel pension. För det andra tjänar individen ytterligare pensionsrätter genom att fortsätta förvärvsarbete och för det tredje blir pensionen högre genom att den återstående pensionsbehållningen delas med ett lägre delningstal när personen slutligen går i hel pension. Förklaringen till att delningstalet minskar vid stigande ålder är att pension förväntas betalas ut under färre år.

I diagram 4 illustreras ett exempel som visar vilken betydelse indexeringen samt de nyintjänade pensionsrätterna har för den framtida pensionen. Pensionsbehållningen visas uttryckt i miljoner kronor.

Diagram 4 Betydelsen av indexeringen och nyintjänade pensionsrätter för pensionsbehållningen

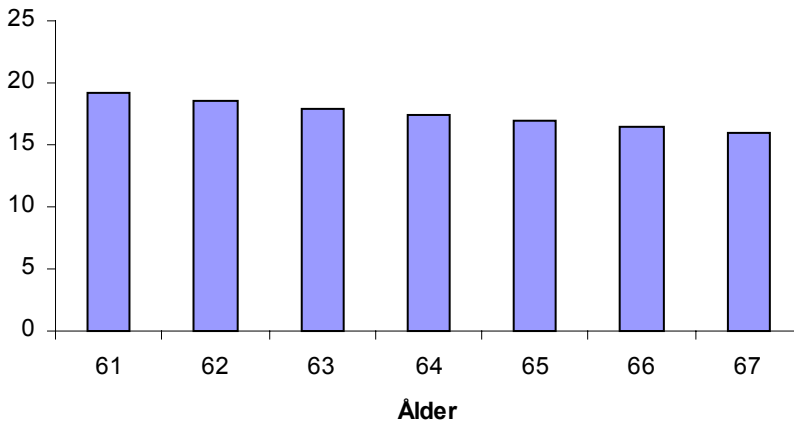

Diagrammet visar att en person som vid 61 års ålder slutar förvärvsarbete har en pensionsbehållning på cirka 2,1 miljoner kronor. Om vi antar att personen inte tar ut pension före 65 eller 67 års ålder kommer pensionsbehållningen att fortsätta förränta sig, vilket den mörkare delen av mittersta och högra stapeln visar. Om vi dessutom antar att personen fortsätter förvärvsarbete 50 procent från 61 fram till 65 eller 67 års ålder, kommer pensionsbehållningen att tack vare de nyintjänade pensionsrätterna växa ännu mer. I diagrammet representeras dessa av de ljusa topparna som finns i andra och tredje stapeln.

Diagrammet visar också att indexeringen har en större betydelse för utvecklingen av pensionsbehållningen än vad de nya pensionsrätterna har. Om individen väntar med att ta ut pension till 65, förräntas pensionsbehållningen via indexeringen med cirka elva procent medan förvärvsarbetet på halvtid från 61 till 65 bidrar med cirka fyra procent. Motsvarande andelar för den som väntar med att ta ut pension till 67 års ålder är drygt 16 respektive 6,5 procent.

Som vi nämnde tidigare har även delningstalet betydelse för pensionen. I nästa diagram visas delningstalen för en person född 1962.

Diagram 5 Delningstal vid olika åldrar för personer födda 1962

Diagrammet visar tydligt att delningstalet minskar ju äldre personen är när han/hon börjar ta ut pension. Genom att pensionsbehållningen delas med ett lägre delningstal blir pensionen högre när personen väntar med att ta ut pension. Effekten som delningstalet skapar är att den utbetalda pensionen ökar med drygt 12 procent om vår typindivid börjar ta ut pension vid 65 i stället för 61.

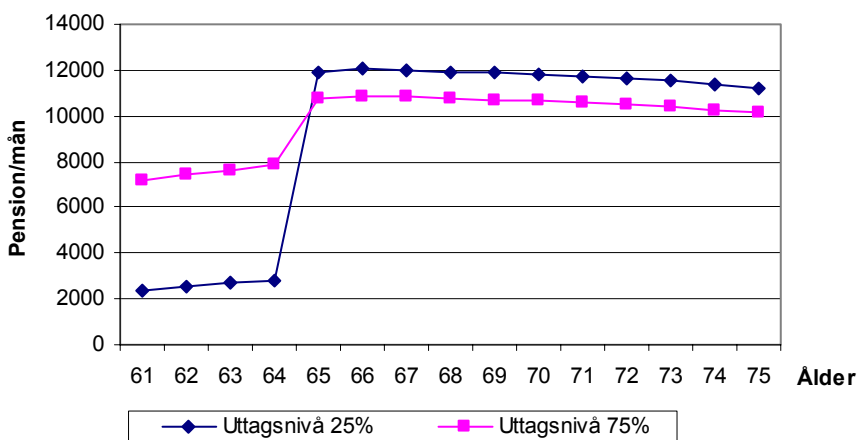
Denna analys visar att den sammanlagda effekten av indexeringen, nyintjänade pensionsrätterna och delningstalet är relativt sett positivt för individerna. Den framtida pensionen för den som exempelvis väljer att ta ut partiell pension och samtidigt förvärvsarbeta deltid blir inte särskilt mycket lägre än för den som gör en något mindre uttag under samma period. Det beror återigen på att den delen av pensionsbehållningen som är kvar i systemet förräntas såpass bra att skillnaden inte blir så stor.

5.2.2 Pensionsutfallet över tiden för kohorten 1962

I föregående analys presenterades pensionsutfallen vid en viss tidpunkt, nämligen 68 års ålder. Bilden som visades var att kostnaden för höga uttag under mellanperioden ger lägre pension vid just denna tidpunkt.

I detta delavsnitt ska vi i stället studera utfallet av pensionen över en längre tidsperiod för två olika typfall. I diagram 6 visas hur pensionen fördelas över tiden för mellaninkomsttagare som under mellanperioden förvärvsarbetar 75 procent. Linjerna representerar en individ som tar ut 75 procent pension respektive en individ som tar ut 25 procent pension under hela mellanperioden.

Diagram 6 Jämförelse av pension över tiden vid olika uttagsnivåer och 75% förvärvsnivå för individer med mellanperioden 61 till 65 år

Från diagrammet går det att utläsa att individen som väljer att under mellanperioden ta 75 procent pension kommer att ha en högre pension under de första fyra åren än individen som väljer att ta ut 25 procent. Efter 65 års ålder då båda har gått i hel pension är relationerna däremot de omvända. Under de första fyra åren, dvs. under mellanperioden, förvärvsarbetar individerna 75 procent. För den som tar ut trekvarts pension blir pensionen cirka 4 900 kronor högre per månad under dessa fyra år jämfört med den som enbart tar ut enkvarts pension. Gapet som finns mellan diagrammets två linjer under dessa fyra år visar tydligt denna skillnad.

När båda lämnar arbetskraften vid 65 och tar ut 100 procents pension kommer personen som under mellanperioden enbart tagit enkvarts pension att ha en livsvarigt högre pension på cirka 1 100 kronor per månad. I diagrammet ser vi det genom att den mörka linjen från och med 65 års ålder hamnar över den ljusa linjen.

I anslutning till denna analys kan det vara intressant att se när summan av utbetalad pension kommer att vara lika för individerna i diagram 6. För att göra detta adderas all pensionsutbetalning som individerna får från och med 61 års ålder och framåt. Beräkningen visar att summan utbetald pension kommer att vara lika vid cirka 82 års ålder. Först därefter kommer individen som tog 25 procent pension under mellanperioden 61–65 år att ha en högre sammanlagd pension än den som tog 75 procent pension under samma period.

5.2.3 Individer födda 1942, mellangeneration

I tabell 3 nedan visas motsvarande resultat som i tabell 2 för mellaninkomsttagare födda 1942.

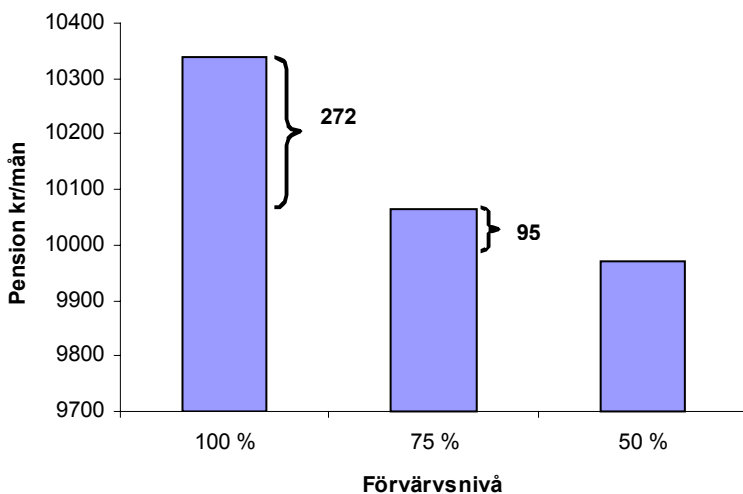
Tabell 3 Total pension respektive pensionsökning vid 68 års ålder

Ålder vid preliminär och definitiv pensionering (mellanperioder)	Uttagsnivå under mellanperioden	Pensionsnivån vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden		Ökning i pension vid högre förvärvsarbete under mellanperioden (c) = (b – a)
		25% (a)	75% (b)	
61–65 år	25%	9 875 kr	10 065 kr	190 kr
	50%	9 299 kr	9 487 kr	188 kr
	75%	8 729 kr	8 915 kr	186 kr
61–67 år	25%	11 188 kr	11 653 kr	465 kr
	50%	10 204 kr	10 661 kr	457 kr
	75%	9 240 kr	9 690 kr	450 kr
63–65 år	25%	10 406 kr	10 502 kr	96 kr
	50%	10 116 kr	10 211 kr	95 kr
	75%	9 827 kr	9 922 kr	95 kr

Tabellen visar, precis som för personer födda 1962, att en högre arbetsnivå, vid given mellanperiod och uttagsnivå, ger en högre pension. Till exempel ger en ökning av arbetsutbudet från 25 till 75 procent vid 25 procents uttag en ökning av pensionen med 190 kr/månad för mellanperioden 61–65 år.

En skillnad jämfört med individer födda 1962 är att mellangenerationen även har möjligheten att förbättra sina ATP-poäng under mellanperioden. Detta har betydelse för den framtida pensionen. För att kunna belysa detta visas i diagram 7 även pensionen för individer som arbetar 100 respektive 50 procent under mellanperioden. Vid en given sänkning av arbetstiden med 25 procentenheter under mellanperioden, kommer den framtida pensionen att påverkas olika mycket vid en sänkning av förvärvsnivån från 100 till 75 procent jämfört med en sänkning från 75 till 50 procent. Detta trots att minskningen av förvärvsinkomsten i kronor räknat är lika stor. I exemplet antas individen göra ett uttag på 25 procent under mellanperioden 61–65. Pensionen gäller vid 68 års ålder för en mellaninkomsttagare.

Diagram 7 Pension för mellaninkomsttagare född 1942 som trappar ner i arbetstid och tar ut 25% pension i åldern 61 till 65

Diagrammet visar att det är relativt mer kostsamt att sänka arbetstiden från 100 till 75 procent än från 75 till 50 procent. Det ser vi genom att minskningen i pension vid en sänkning av arbetsnivån från 100 procent till 75 procent är 272 kr, medan en sänkning av arbetsnivån från 75 till 50 procent endast minskar pensionen med 95 kr. Detta beror på att en person som väljer att

arbeta 75 (eller 50) procent inte kommer att tjäna tillräckligt mycket för att förbättra genomsnittspoängen för de 15 bästa åren, medan en person som arbetar 100 procent gör det.

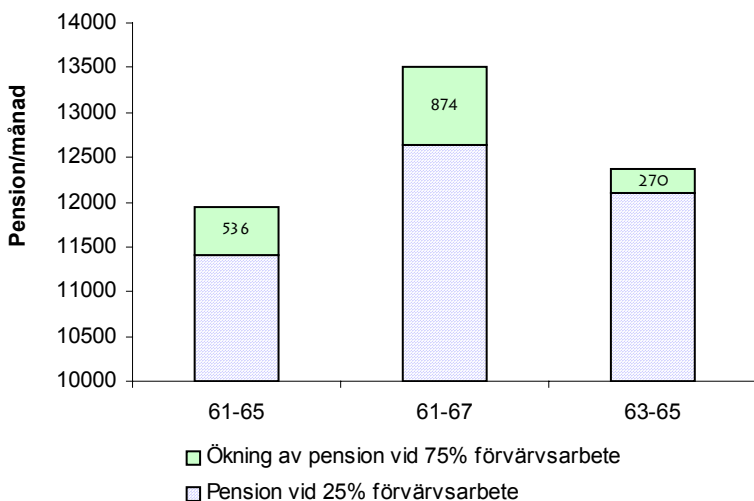
5.3 Betydelsen av mellanperiodens längd

Mellanperiodens längd har såväl betydelse för den totala pensionens nivå som för nivån på pensionsökningen som sker vid ökat arbetsutbud. När mellanperioden är lång blir pensionsnivån vid 68 års ålder högre än när mellanperioden är kort under förutsättning att uttagsnivån under denna period inte är för hög och att förvärvsnivån inte är för låg.

När vi i tabell 2 jämför pensionsnivån vid 68 års ålder för individer som har en mellanperiod från 61 till 67 år och individer med en mellanperiod från 63 till 65 år ser vi att individen med den längre mellanperioden får den högsta pensionen när uttagsnivån är mellan 25 och 50 procent. Om denne höjer uttaget till 75 procent håller inte det längre. Detta kan förklaras med att förvärvsnivåer på 25 eller 75 procent under en såpass lång mellanperiod inte räcker till att täcka inkomstbortfallet som denna pensionär har under åren mellan 61 och 63 års ålder. Dessutom kompenserar inte förvärvsinkomsterna heller för det höga pensionsuttaget som sker under den långa mellanperioden.

I följande diagram hämtar vi värden från tabell 2 för att illustrera hur mellanperioden i kombination med förvärvsnivån inverkar både på den totala pensionsnivån och på ökningen av pensionen vid en högre förvärvsnivå under mellanperioden.

Diagram 8 Pension vid 68 vid 25% uttag och 25 respektive 75% förvärvsarbete under mellanperioden

Den mönstrade delen av staplarna anger pensionsnivån vid 68 års ålder när *uttaget* under mellanperioden är 25 procent och förvärvsnivån 25 procent. Den enfärgade delen av staplarna visar hur mycket större pensionen blir om förvärvsnivån är 75 procent. Det intressanta i detta diagram är att å ena sidan titta på pensionsnivåerna och å andra sidan se på vad själva ökningen av pensionen som ett ändrat beteende, vad gäller förvärvsarbete i relation till mellanperiodens längd, leder till.

Pensionen är högst för pensionären som väljer att börja ta pension fr.o.m. 61 års ålder och som parallellt med pensioneringen arbetar fram till 67 års ålder, se på mittersta stapeln i diagram 8. När mellanperioden är kortast, dvs. mellan 63 och 65 års ålder får pensionären betydligt lägre pension och ännu lägre blir den när mellanperioden löper från 61 till 65 års ålder.

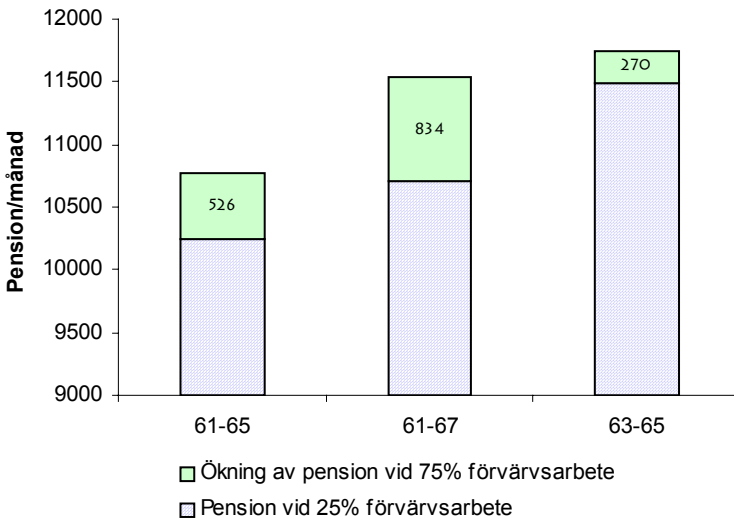
Det är uppenbart att ju längre mellanperioden är desto mer tjänar man på att höja graden av förvärvsarbetet under perioden. Att pensionsnivån vid 68 års ålder är högre för individen med mellanperioden från 61 till 67 år jämfört med den vars mellanperiod är från 63 till 65 förklaras på följande sätt. Individen med den långa mellanperioden gör tidiga uttag redan vid 61 och 62 års ålder men eftersom uttagen är låga har denna individ en stor andel av sin pensionsbehållning kvar i systemet som förräntas vidare genom indexeringen. Dessutom tillkommer det nya pensionsrätter genom individens fortsatta förvärvsarbete under mellanperioden. Genom att denna individ fortsätter att

förvärvsarbete två år till jämfört med fallet där definitiv pensionering sker vid 65, kommer delningstalet att minska vilket också hjälper till att skapa en högre pension.

Ser vi till ökningen av pensionen som ökat förvärvsarbete från 25 till 75 procent ger, är denna – som väntat – högst för pensionären med den längsta mellanperioden och lägst för den med kortast mellanperiod, dvs. från 63 till 65.

I nästa diagram visas exemplet där uttagsnivån är 75 procent i stället för 25 procent. Vad beträffar ökningen av pensionen till följd av ökat förvärvsarbete ser vi att mönstret är detsamma som i föregående diagram. En längre mellanperiod resulterar i en större ökning av pensionsnivån än om mellanperioden är kortare. Däremot är den totala pensionsnivån högst när mellanperioden är kortast något som förklaras med, i motsats till föregående exempel, att förvärvsnivåerna på 25 eller 75 procent under mellanperioden 61–67 inte räcker till att täcka inkomstbortfallet som denna pensionär har under åren mellan 61 och 63 års ålder.

Diagram 9 Pension vid 68 vid 75% uttag och 25 respektive 75% förvärvsarbete under mellanperioden

Det är dock viktigt i detta sammanhang att ändå resonera kring hur de val som individerna gör påverkar den omedelbara ekonomiska situationen och inte enbart hur den framtida pensionen blir. Att pensionen blir lägre för den

som nyttjar möjligheten till tidiga uttag i större utsträckning än någon annan är en självklar konsekvens som var och en bör räkna med. I nästa avsnitt resonerar vi kring hur de totala inkomsterna ser ut såväl under som efter mellanperioden.

5.3.1 Extrema fall

Flexibiliteten i systemet har skapat möjligheter till kombinationer av pensionsuttag och förvärvsarbete som i extrema fall kan resultera i ganska höga bruttoinkomster under den tid som dessa kombineras. Ett sådant extremt fall kan exempelvis vara när en individ väljer att ta ut hel pension och samtidigt förvärvsarbete heltid.

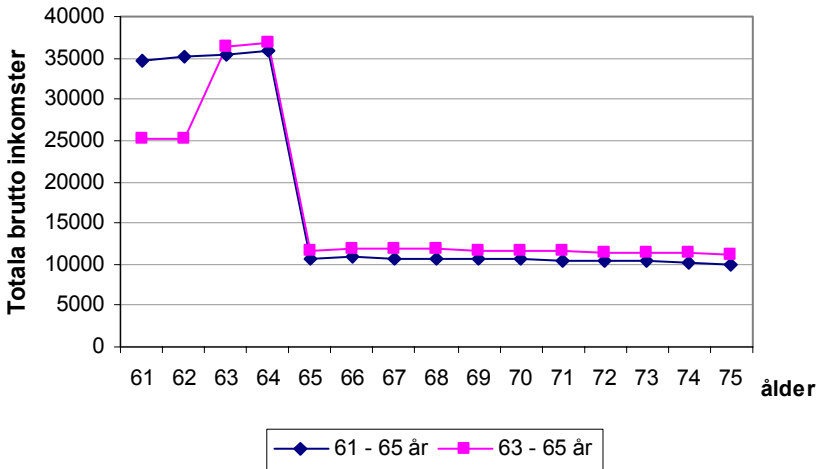
Den som väljer att göra uttag vid 61 räknar nog med att pensionen blir lägre den dag han/hon går definitivt i pension jämfört med om uttaget först påbörjas vid 63 års ålder. Om samma individ i stället erhåller lön parallellt med pensionsuttagen, blir det ekonomiska utrymmet som vederbörande har vid 61 respektive 62 års ålder betydligt högre än för den som ”enbart” arbetar och inte gör några uttag förrän fyllda 63 år. Teoretiskt skulle man kunna säga att den som lyfter hel pension och samtidigt arbetar heltid har möjlighet att på egen hand spara pensionen och därmed jämna ut skillnaderna i pension som uppstår i framtiden jämfört med de som inte lyfter pensionen. Därför är det viktigt att inte ensidigt analysera pensionsnivån vid en viss tidpunkt utan också studera hur den sammanlagda inkomsten under en längre tid ser ut.

Diagram 10 belyser just den situation som beskrivs ovan. Varje linje består av summan av pension och eventuell förvärvsinkomst under mellanperioden. Den mörka linjen visar att individer som samtidigt förvärvsarbetar och tar ut pension från 61 års ålder har en sammanlagd bruttoinkomst på cirka 35 000 kronor per månad. Cirka en tredjedel av detta belopp utgörs av ålderspension medan resten är förvärvsinkomst.

Av den ljusare linjen i diagrammet framgår att individen som skjuter upp sitt första uttag i två år, dvs. till 63 års ålder har lägre inkomster under åren då han/hon är 61 och 62 år. Däremot blir inkomsterna därefter något högre jämfört med den som börjat ta ut pension vid 61. Skillnaden är drygt 1 100 kronor per månad i många år framöver. Om förvärvsinkomst och pension summeras över livet kommer de totala inkomsterna att vara utjämnade vid ca 79

års ålder.⁶ Först därefter kommer personen som väntat två år med att ta ut pension, att ha en inkomst som överstiger den andres.

Diagram 10 Summan av pension och förvärvsinkomst vid 100% pensionsuttag och 100% förvärvsarbete

Som vi nämnde tidigare skulle den som går i pension redan vid 61, teoretiskt sett, kunna spara pensionen de två första åren och med lite tur få en sådan avkastning att de "förlorade" tusen kronorna ändå skulle kunna täckas framöver. Detta är dock ren spekulering men eftersom dagens system är uppbyggt på detta sätt är det fullt möjligt att vissa individer väljer att agera på det sättet.

I denna rapport tas inte heller hänsyn till några eventuella skatteeffekter och därför är det viktigt att just i samband med ovanstående analys kommentera sådana effekter. Den som lyfter hel pension och samtidigt har ett heltidsarbete kan komma upp i såpass höga inkomstnivåer att denne borde nog räkna med en eventuellt högre marginalskatt än om pensionen respektive förvärvsinkomsten hade erhållits vid olika tidpunkter. Med andra ord kan det betyda att nettointkomsten för pensionären i vårt exempel totalt sätt blir lägre och att en mindre andel av pensionen hade kunnat "sparas" till senare. Som ett exempel kan nämnas att inkomståret 2001 ligger nedre brytpunkten för uttag av statlig skatt på 271 500 kronor per år. Det innebär att statlig skatt på 20 pro-

⁶ Vid denna beräkning har ingen hänsyn tagits till effekter av skatter och eventuella ränteinkomster från sparande.

cent börjar betalas vid en månadsinkomst på cirka 23 000 kronor per månad. Den övre brytpunkten ligger på 411 100 kronor per år och innebär att på den del av inkomsten som överstiger denna nivå betalas ytterligare fem procent i statlig skatt.

5.4 Betydelsen av inkomstnivån för kohorten 1962

Inkomsterna under de förvärvsaktiva åren i livet har stor betydelse för pensionsnivån. Högre inkomster resulterar självfallet i högre pensioner. Analysen i detta avsnitt visar att det är betydligt mer lönsamt för hög- och mellaninkomsttagare än för låginkomsttagare att under en given mellanperiod arbeta mer. Det beror mest på att när låginkomsttagaren får högre inkomster genom ökad arbetstid, blir inkomstpensionen också högre vilket leder i sin tur till en minskning av garantipensionen. Hög- och mellaninkomsttagaren uppbär ingen garantipension och drabbas såldes inte av avtrappningen av garantipension vid stigande inkomst.

I tabell 4 låter vi mellanperioden vara konstant, dvs. mellan 61 och 65 års ålder och i stället jämföra individer med tre olika livsinkomster. Uttagsnivåerna är fortfarande desamma som i föregående analys och förvärvsnivåerna likaså. Tabellen innehåller ytterligare en kolumn jämfört med tabell 2 och tabell 3. I den kolumnen visas den procentuella ökningen av pensionen som ökad förvärvsnivå under mellanperioden genererar.

Tabell 4 Total pension, pensionsökning i kronor och i procent vid 68 års ålder för personer födda 1962

Inkomst-nivå	Uttagsnivå under mellan-perioden	Pensionsnivån vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden 61–65 år		Ökning i pension vid högre förvärvs-arbete under mellanperioden	Ökning i procent
		25% (a)	75% (b)		
Mellan	25%	11 400 kr	11 936 kr	536 kr	4,7 %
	50%	10 809 kr	11 340 kr	531 kr	4,9 %
	75%	10 242 kr	10 768 kr	526 kr	5,1 %
Låg	25%	8 042 kr	8 222 kr	180 kr	2,2 %
	50%	7 651 kr	7 828 kr	177 kr	2,3 %
	75%	7 276 kr	7 450 kr	174 kr	2,4 %
Hög	25%	13 672 kr	14 459 kr	787 kr	5,7 %
	50%	12 965 kr	13 745 kr	780 kr	6,0 %
	75%	12 286 kr	13 059 kr	773 kr	6,3 %

Tabellens siffror bekräftar att personer med högre inkomster tjänar mer på att öka graden av förvärvsarbetet under mellanperioden än individer med lägre inkomster. Det beror på att höga inkomster genererar högre pensionsrätter än låga inkomster och därmed blir effekten av att öka graden av förvärvsarbetet större än den blir när inkomsterna är låga. Dock gäller detta under förutsättning att inkomsten inte ligger över taket (se avsnitt 5.6.1). Höginkomsttagaren i tabellen får exempelvis vid 68 års ålder cirka 780 kronor mer per månad när arbetsinsatsen under mellanperioden höjs från 25 till 75 procent. Motsvarande belopp är för låginkomsttagaren enbart 180 kronor per månad.

Vi kan också konstatera att den procentuella ökningen av pensionen när arbetsutbudet ökar från 25 till 75 procent är högst för höginkomsttagaren och lägst för låginkomsttagaren (se på den högra kolumnen i tabellen). Samtidigt visar dessa procentsatser att det skiljer relativt lite mellan hög- och mellaninkomsttagaren. Pensionsnivån ökar mellan fem och sex procent när arbetsutbudet höjs från 25 till 75 procent. Däremot är den procentuella ökningen som låginkomsttagaren får betydligt lägre, nämligen cirka två procent.

Anledningen till att låginkomsttagarna tjänar relativt sett mindre på ökad grad av förvärvsarbete jämfört med mellan- och höginkomsttagarna går att finna i

marginaleffekterna på garantipensionen. Denna effekt berörs närmare i nästa avsnitt.

Oavsett inkomstnivån har uttagsnivåerna, som det visats tidigare, en ringa betydelse för hur mycket pensionen ökar vid ökat förvärvsarbete. Däremot är uttagsnivån under mellanperioden avgörande för den totala pensionsnivån lägre fram i livet. En ökning av uttagsnivån från 25 till 50 procent under mellanperiodens fyra år innebär en sänkning av pensionen med cirka fem procent när pensionären lyfter hel pension och inte arbetar längre. Höjs uttaget från 50 till 75 procent blir pensionen cirka sex procent lägre och om uttagsnivån höjs från 25 direkt till 75 procent blir motsvarande siffra elva procent.

5.5 Effekter för låginkomsttagare med garantipension

Garantipension utgör grundskyddet i det nya pensionssystemet så att personer utan eller med låg inkomstgrundad pension garanteras en viss ekonomisk standard. För rätt till oavkortad garantipension krävs 40 års bosättning i Sverige.

Det finns olika anledningar till att individernas livsinkomst är såpass låg att deras inkomstgrundad pension måste kompletteras med garantipension. En anledning till detta kan vara att individen har arbetat få antal år. I den kategorin kan det exempelvis finnas människor som invandrat till Sverige i vuxen ålder och haft svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Ytterligare en anledning till låg livsinkomst kan vara långa perioder med deltidsarbete med låg lön som följd. I denna rapport har vi skapat en låginkomsttagare som har ett långt arbetsliv bakom sig men som under hela perioden haft låga inkomster.

Låginkomsttagaren är intressant att studera eftersom ändrad förvärvsnivå under mellanperioden påverkar nivån på garantipensionen som denna individ får. Effekten på garantipensionen är i sig förklaringen till att låginkomsttagarens förtjänst av att öka förvärvsnivån är såpass mycket lägre än för de med högre inkomster.

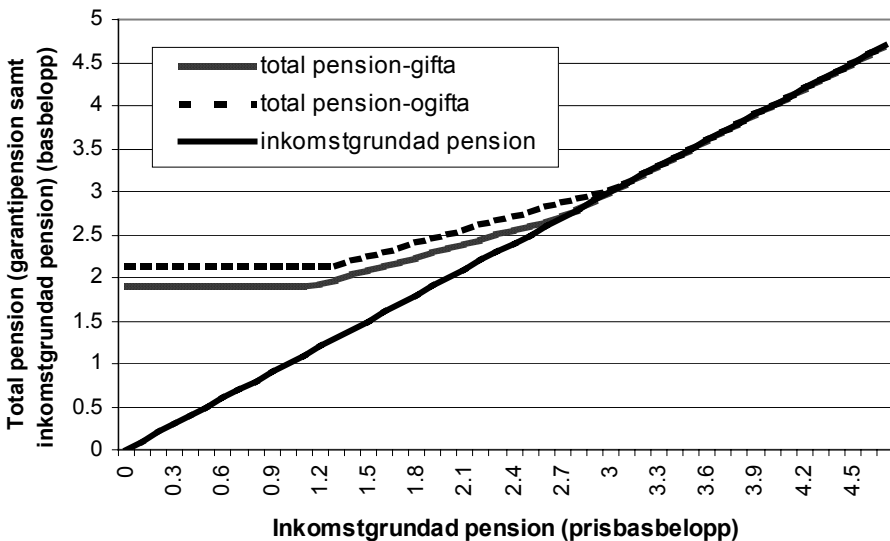
5.5.1 Regler för garantipension

I anslutning till en diskussion om garantipensionens effekter är det angeläget att i korthet ta upp reglerna för garantipension. Den maximala garantipensionen som ogifta kan få är 2,13 prisbasbelopp och gifta 1,90 basbelopp. Med 2001 års prisbasbelopp motsvarar det cirka 6 500 kronor per månad för ogifta respektive 5 840 kronor för gifta. För den som har inkomstgrundad pension

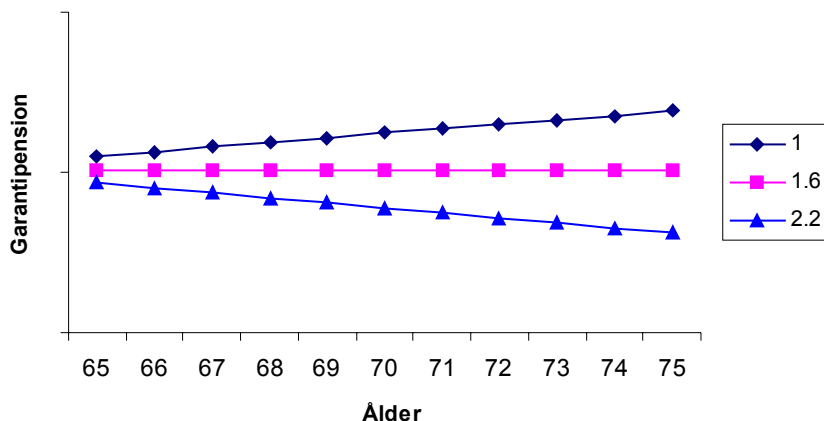
reduceras garantipensionen krona för krona upp till en viss nivå. För ogifta ligger denna nivå på 1,26 basbelopp och för gifta 1,14 basbelopp. För den del av den inkomstgrundade pensionen som ligger över dessa nivåer är det 48 procent av pensionsbeloppet som reducerar garantipensionen. När den inkomstgrundade pensionen är cirka 9 450 kronor per månad för ogifta och cirka 8 370 kronor för gifta är garantipensionen helt bortreducerad. Dessa nivåer gäller vid 100 procents uttag av inkomstgrundad pension.

Följande diagram visar på ett schematisk sätt hur garantipensionen avräknas mot inkomstgrundad pension enligt beskrivningen ovan:

Diagram 11 Avräkning av garantipension mot inkomstgrundad pension

Tillväxten har stor betydelse för den framtida garantipensionen. Vid högre tillväxt kommer inkomstpensionen att bli högre och därmed garantipensionen och behovet av denna lägre. Om tillväxten i stället är lägre blir garantipensionen högre. I diagrammet nedan visas hur garantipensionen utvecklas från 65 till 75 års ålder vid olika tillväxter. Den mittersta linjen visar att garantipensionen ligger på en fast nivå under hela perioden vilket beror på att vi gör ett antagande om en tillväxt som motsvarar normen på 1,6 procent. Den översta linjen visar vad som händer med garantipensionen när tillväxten är under normen och den tredje linjen visar motsatsen, dvs. hur garantipension minskar till följd av att tillväxten är högre än normen.

Diagram 12 Garantipension vid olika tillväxt

Hur många garantipensionärer det kommer att finnas i framtiden beror bl.a. på tillväxten men också på eventuella framtida beslut som riksdagen kommer att ta vad gäller garantipensionens konstruktion.

Garantipension betalas fr.o.m. den dag pensionären fyller 65 år. Om denne har tagit ut ålderspension före eller efter 65 års ålder kommer garantipensionen att beräknas utifrån den inkomstgrundade pension som skulle ha betalats om pension hade börjat tas ut vid 65 års ålder. Detta innebär med andra ord att garantipensionen inte kan bli högre för de individer som har valt att ta ut ålderspension före 65 års ålder eller bli lägre för de som har skjutit upp uttagen till en ännu senare tidpunkt, givet samma inkomst och arbetsutbud. En person som gör tidiga uttag kan således inte kompenseras för sin reducerade inkomstgrundade pension.

5.5.2 Förvärvsarbete påverkar garantipensionen

I tabell 5 visas vad pensionären får i garantipension utifrån – de vid det här laget – redan kända scenarier. Vidare visas vad ökningen i pension blir när arbetsutbudet ökas från 25 till 75 procent samt vad ökningen skulle bli om garantipensionen rensas bort. Tabellen visar tydligt de marginaleffekterna som uppstår till följd av ökat förvärvsarbete för låginkomsttagaren. Uttagsnivån under mellanperioden påverkar som sagt inte nivån på garantipensionen och därför är det perspektivet borttaget ur denna framställning.

Tabell 5 **Garantipension per månad vid 25% respektive 75% förvärvsnivå under tre olika mellanperioder**

Ålder vid preliminär och definitiv pensionering (mellanperioder)	Garantipension vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden		Minskning av garantipension i kronor (c) = (a - b)	Minskning av garantipension i procent (d) = (c / a)	Ökning av pension* (e)	Ökning av pension rensad från garantipension (f) = (c+e)
	25% (a)	75% (b)				
61–65 år	489 kr	330 kr	159 kr	32%	174 kr	333 kr
61–67 år	445 kr	200 kr	245 kr	55%	282 kr	527 kr
63–65 år	370 kr	291 kr	80 kr	21%	91 kr	171 kr

* Den verkliga ökningen av pensionen vid ökat arbetsutbud från 25 till 75 procent.

Garantipensionen minskar när individen väljer att öka förvärvsnivån under mellanperioden. Minskningen av garantipensionen utgör nästan hälften av den ökning i pension man hade fått om individen inte haft någon garantipension. Det syns tydligt i tabellen när en jämförelse görs mellan tabellens högra kolumn och fjärde kolumn där minskningen av garantipensionen redovisas.

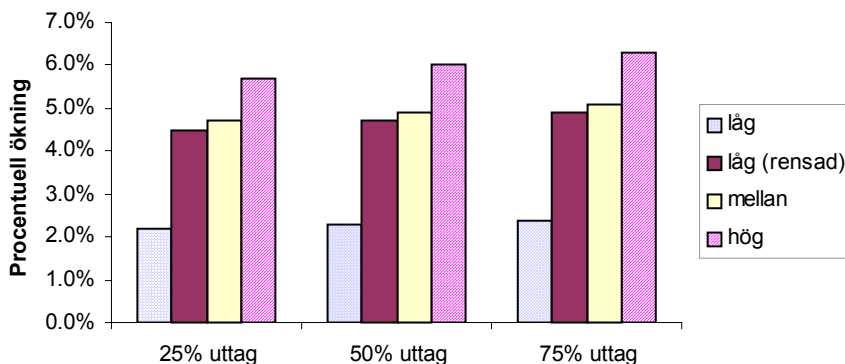
En individ som under en period av fyra år, dvs. från 61 års ålder till 65 års ålder tar ut pension och samtidigt arbetar 25 procent, kommer vid 68 års ålder att erhålla cirka 490 kronor i garantipension. Om samma individ i stället för att arbeta 25 procent arbetar 75 procent blir dennes garantipension cirka 160 kronor lägre, vilket motsvarar en sänkning med cirka 32 procent. Skjuts tidpunkten för definitivt utträde från arbetsmarknaden upp i två år, dvs. till 67 års ålder kommer ett ökat förvärvsnivå från enkvarts- till trekvartstid att resultera i en sänkning av garantipensionen med hela 55 procent.

Samtidigt ska man komma ihåg att låginkomsttagarens pension, utan garantipension, hade varit mellan 200 till 500 kronor lägre beroende på arbetsnivå och mellanperiodens längd.

I tabell 4 kunde vi se att pensionsnivån ökar mellan fem och sex procent för hög- och mellaninkomsttagare när arbetsutbudet ökar från 25 till 75 procent men att låginkomsttagarens pension enbart stiger med cirka två procent. Vi konstaterade att den relativt låga procentsatsen berodde på att låginkomsttagaren genom ökat förvärvsarbete går miste om en del av sin garantipension. Detta samband kan åskådliggöras genom att i beräkningen för låginkomsttagare bortse från garantipensionen. I nästa diagram illustreras de procentuella

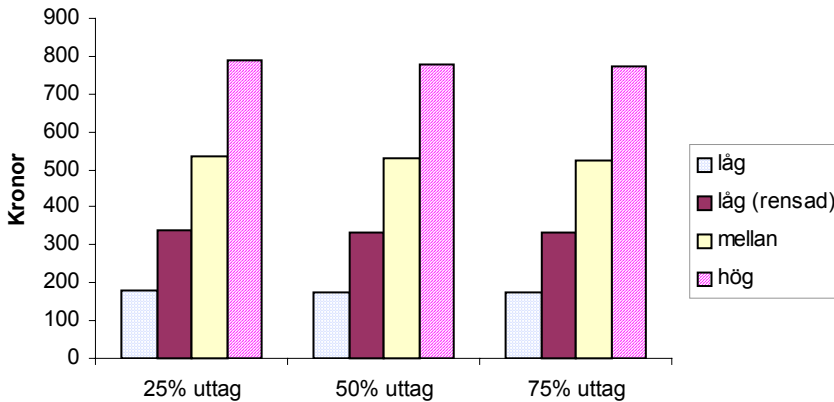
pensionsökningar för låg- mellan- och höginkomsttagare samt för låginkomsttagaren efter rensning av garantipensionen:

Diagram 13 Procentuell ökning av pensionen per månad vid 68 års ålder

Stapeln till vänster inom varje uttagsnivå bekräftar än en gång marginaleffekten på garantipensionen för låginkomsttagare. Det finns knappt någon skillnad i staplarnas längd när de jämförs gruppvis efter uttagsnivå. Det syns alltså tydligt att uttagsnivån under mellanperioden har ringa betydelse för den procentuella ökningen av pensionen som genereras vid ökad förvärvsnivå. Andra stapeln från vänster inom varje uttagsgrupp representerar vad den procentuella ökningen av pensionen skulle ha blivit om garantipensionen rensats bort. I sådant fall skulle låginkomsttagaren, procentuellt sett, också få nära fem procent ökning av pensionen när förvärvsnivån höjs från 25 till 75 procent.

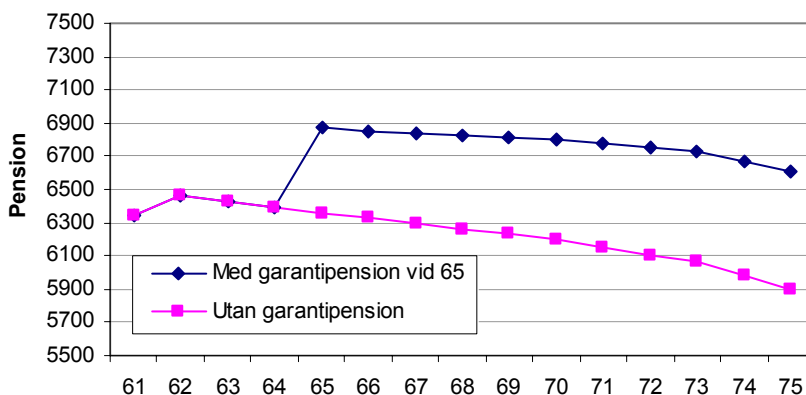
I diagram 14 nedan visas i stället den absoluta ökningen av pensionen när individerna går upp från 25 till 75 procent förvärvsarbete under mellanperioden. Bilden bekräftar det samband som finns mellan inkomstnivå och högre grad av förvärvsarbete under mellanperioden. Ju högre inkomst desto mer kan tjänas på att arbeta mer under denna period.

Diagram 14 Ökning av pensionen i kronor per månad vid 68 års ålder

En jämförelse av fallen sett ur uttagsnivåerna som helhet visar än en gång att dessa har relativt sett liten påverkan på vad individen kan få i ökad pension när han/hon går upp i arbetstid. Det betyder således att det kan löna sig att höja graden av förvärvsarbetet även för den som gör stora uttag under mellanperioden. Det totala pensionsbeloppet senare i livet blir dock självfallet lägre för den som gör större uttag under mellanperioden.

Personer med låga livsinkomster som funderar på att gå i partiell- eller hel pension före 65 års ålder kan ha svårt att få ekonomin att gå ihop om vi utgår från att inkomstkällan enbart består av inkomst- och premiepension. Dessa individer kommer dock att vid fyllda 65 få ett tillskott till pensionen via garantipensionen.

I följande diagram illustreras ett extremt fall i vilket individen går i hel pension vid 61 utan någon föregående period av kombinerat pensionsuttag och förvärvsarbete. Från och med 65 års ålder redovisas pensionen med och utan garantipension.

Diagram 15 Pensionsnivån för individ som går i pension vid 61 med och utan garantipension

Den mörka linjen i diagrammet representerar de verkliga pensionsbelopp som pensionären har fram till 75 års ålder medan den ljusa linjen står för vad pensionen hade varit om garantipensionen tagits bort. Linjerna sammanfaller dock under åren före 65 års ålder eftersom ingen garantipension betalas ut än.

Diagrammet visar tydligt att garantipensionen har stor betydelse för denna pensionär. Samtidigt ser vi att pensionsbeloppen före 65 års ålder är låga, vilket under vissa omständigheter kan innebära ekonomiska svårigheter för individen. Typfallsindividerna i denna rapport antas vara gifta vilket kan betyda att pensionären i exemplet ovan delar ekonomin med sin maka/make. I ett sådant fall kan den låga pensionen under de första åren av pensioneringen upplevas som tillräckligt hög. För en ensamstående pensionär med låga livsinkomster är det eventuellt svårare att gå i pension före fyllda 65.

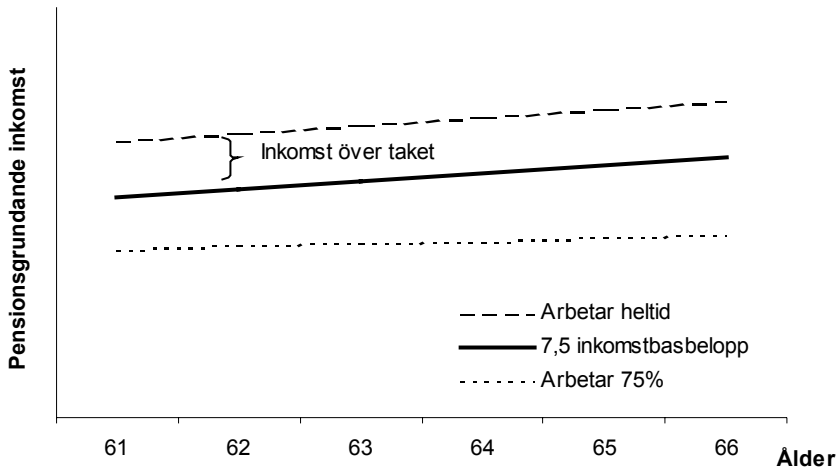
5.6 Takeffekter och särskilt garantitillägg

Inkomster som överstiger 7,5 inkomstbasbelopp, dvs. intjänandetaket, ger ingen pensionsrätt. Om inkomsterna ligger över denna nivå kommer alltså en ökad arbetsinsats inte att generera en högre pension. I det nya pensionssystemet räknas intjänandetaket upp med den allmänna inkomstutvecklingen i stället för som tidigare prisutvecklingen. Av detta följer att andelen som har inkomster över taket blir relativt stabil.

5.6.1 Takeffekten för höginkomsttagare

För individer med höga inkomster kan taket alltså vara av betydelse för vilken arbetsnivå han/hon väljer under mellanperioden. I diagrammet nedan visas relationen mellan taket och val av arbetsnivå.

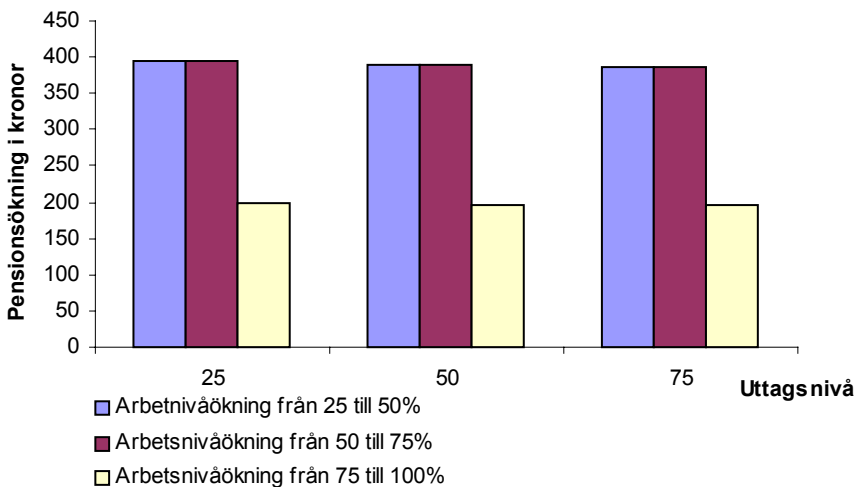
Diagram 16 Takeffekten

Diagrammet visar den pensionsgrundande inkomsten vid olika förvärvsnivåer för vår typindivid som är född 1962 och är höginkomsttagare. Om personen i fråga jobbar heltid under mellanperioden, kommer den pensionsgrundande inkomsten att överstiga 7,5 inkomstbasbelopp (jämför diagrammets översta och mittersta linje). Det innebär att inte hela inkomsten kommer att generera pension. Om typindividen i stället väljer att arbeta 75 procent under perioden, kommer hela dennes inkomst att ligga under taknivån.

För att undersöka hur stor betydelse ”taket” har för valet av arbetstid under mellanperioden, visas i diagram 17 hur stor pensionsökningen blir i kronor om individen ökar sin arbetstid under mellanperioden. Varje stapelgruppering representerar en uttagsnivå och mellanperioden som analyseras är 61 till 65 år.

Diagram 17 Pensionsökning i kronor vid olika arbetsnivå och uttagsnivå för typindivider födda 1962

Staplarna i diagrammet visar skillnaden i pension vid en förändring av arbetsnivån med 25 procentenheter för individer med tre olika uttagsnivåer av pension. Exempelvis visar den ljusgrå stapeln längst till vänster i varje uttagsgrupp, att ökningen i pension vid en höjning av arbetsnivån från 25 till 50 procent under mellanperioden ger ca 400 kr högre pension vid 68 när individen är heltidspensionär.

Uttagsnivån har, vilket vi tidigare visat, väldigt liten påverkan på pensionsökningen. Det syns genom att staplarna för de olika grupperna är ungefär lika höga. Däremot påverkar valet av arbetsnivå pensionsökningen. Vid en ökning av arbetsnivån från 25 till 50 procent eller från 50 till 75 procent är pensionsökningen knappt 400 kr. Om individen i stället ökar sin arbetstid från 75 till 100 procent, den vita stapeln, blir pensionsökningen endast hälften så stor, nämligen ca 200 kr. Anledningen till detta är att vid en ökning av arbetstiden från 75 procent till 100 procent kommer individens inkomster att passera "taket" och alltså inte generera ytterligare pensionsrätter.

Utfallet blir naturligtvis det omvända vid en minskning av arbetstiden. Effekten av att gå ner i arbetstid från 100 till 75 procent är alltså mindre än för en person som jobbar 75 procent och önskar gå ned till halvtid. Detta kan således påverka valet av arbetstid under mellanperioden.

5.6.2 Effekter av särskilt garantitillägg för mellangenerationen

Vid analyserna av både höginkomsttagare och låginkomsttagare visades att, under vissa förutsättningar, kommer pensionsökningen att vara lägre för dessa än för mellaninkomsttagare. Denna effekt är ett resultat av att höginkomsttagare slår upp i "taket" medan låginkomsttagaren går miste om en del av garantipensionen.

För mellangenerationen finns det ett speciellt fall som gör att pensionsökningarna kommer att påverkas även om individen under mellanperioden varken är berättigad till garantipension eller har inkomster som ligger över taket. Detta beror på det särskilda garantitillägget.

Särskilt garantitillägg är en garanti för mellangenerationen som innebär att individerna är garanterade minst den pension som de hade tjänat in i ATP-systemet t.o.m. 1994. Garantitillägget börjar betalas ut tidigast vid 65 års ålder. För att få möjlighet att erhålla särskilt garantitillägg krävs att under åren fram till 1994 personen haft höga inkomster i minst 15 år. Därefter ska inkomsterna ha minskat relativt mycket. I ATP-systemet utgör de 15 bästa inkomståren grunden för den framtida pensionen och för full pension krävs 30 inkomstår. Med andra ord kan det vara möjligt att ha 15 år med höga inkomster och resterande år ha låga inkomster och ändå få maximal pension.

Om personen däremot har haft fortsatt höga inkomster efter 1994 kommer pensionen i det nya pensionssystemet att överstiga den pension som ATP-systemet skulle ha genererat och därmed kommer inget särskilt garantitillägg att betalas ut. Av detta följer att en höginkomsttagare som arbetar deltid under mellanperioden kan möjligen få särskilt garantitillägg, men däremot om personen jobbar heltid kommer detta tillägg inte att utges.

Tabell 6 motsvarar i princip tabell 4 men gäller i stället personer ur mellangenerationen, dvs. födda 1938–1953. I det här fallet är individen född 1942 och får 40 procent av sin pension från det nya systemet och resterande del från det gamla systemet. I tabellen visas vad pensionen blir samt hur pensionen påverkas i kronor och procentuellt av att individen under mellanperioden ökar graden av förvärvsarbetet från 25 till 75 procent. Mellanperioden som gäller är från 61 till 65 år.

Tabellens siffror visar att den procentuella ökningen för mellaninkomsttagaren ligger kring två procent medan ökningen för höginkomsttagare ligger mellan 0,3 och 1,96 procent.

Tabell 6 Total pension, pensionsökning i kronor och i procent vid 68 års ålder för personer födda 1942

Inkomst-nivå	Uttagsnivå under mellan-perioden	Pensionsnivån vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden 61–65 år		Ökning i pension vid högre förvärvsarbete under mellan-perioden (c) = (b – a)	Ökning i procent (d) = (c/a)
		25%	75%		
		(a)	(b)		
Mellan	25%	9 875 kr	10 065 kr	190 kr	1,9 %
	50%	9 299 kr	9 487 kr	188 kr	2,0 %
	75%	8 729 kr	8 915 kr	186 kr	2,1 %
Hög	25%	12 906 kr	12 950 kr	44 kr	0,34 %
	50%	12 080 kr	12 209 kr	129 kr	1,06 %
	75%	11 255 kr	11 476 kr	221 kr	1,96 %

I tabell 7 har tillägget för särskild garantipension rensats bort.

Tabell 7 Total pension, pensionsökning i kronor och i procent vid 68 rensade för särskilt garantitillägg

Höginkomst	Uttagsnivå under mellan-perioden	Pensionsnivån vid två olika förvärvsnivåer under mellanperioden 61–65 år		Ökning i pension vid högre förvärvsarbete under mellan-perioden (c) = (b – a)	Ökning i procent (d) = (c/a)
		25%	75%		
		(a)	(b)		
Rensad från särskild garanti	25%	12 672 kr	12 950 kr	278 kr	2,2 %
	50%	11 933 kr	12 209 kr	276 kr	2,3 %
	75%	11 203 kr	11 476 kr	273 kr	2,4 %

Genom att jämföra de gråtonade cellerna i tabell 7 med motsvarande celler i tabell 6 dvs. tredje kolumnen och höginkomsttagare, ser vi att pensionen i de gråa cellerna är lägre i samtliga tre fall. Detta visar att när individen arbetar 25 procent får han/hon särskilt garantitillägg oavsett nivån på pensionsuttag. Däremot om personen arbetar 75 procent under mellanperioden blir det ingen skillnad mellan värdena i tabell 6 och tabell 7. Det beror på att inget särskilt

garantitillägg kommer att utbetalas. Detta är en förväntad effekt som följer av resonemanget ovan angående särskilt garantitillägg. Vi ser också att efter en rensning av det särskilda garantitillägget blir den procentuella skillnaden mellan att arbeta 25 och 75 procent drygt två procent, vilket till och med är en något högre nivå än den som gäller för mellaninkomsttagaren.

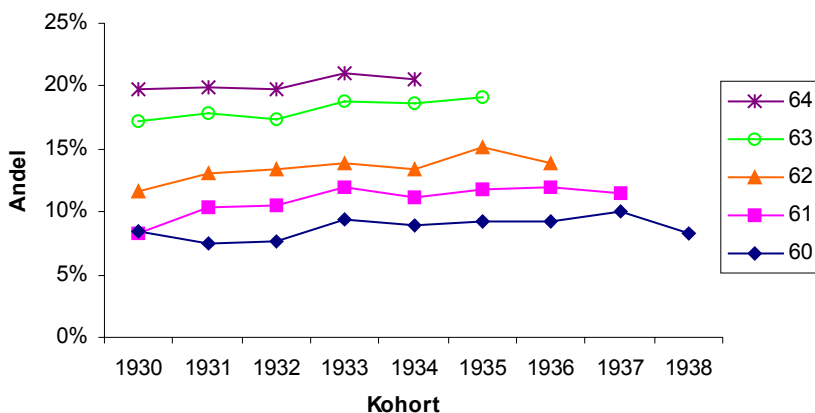
5.7 Avtalspensioner

I denna rapport har vi som tidigare nämnts inte tagit någon hänsyn till individernas avtalspensioner. Bland individer som går i pension före 65 års ålder finns det sådana som gör tidiga uttag av avtalspension. Vissa tar ut avtalspension livsvarigt medan andra väljer att exempelvis ta ut hela avtalspensionen under en kortare period för att sedan vid 65 års ålder börja lyfta ålderspension. Vilka möjligheter som står till buds beror bland annat på de regler som gäller inom de avtalsområden som individerna hör till.

Av detta följer att analysen i rapporten skulle kunna utvecklas vidare så att även avtalspensioner omfattas. Förmodligen skulle en del av våra resultat bli annorlunda. I fallet som beskrivs i avsnittet 5.1.2 ”Pensionssystemets flexibilitet” skulle exempelvis en möjlighet för den som gör tidiga uttag vid 61 vara att även ta ut avtalspension. Vilka konsekvenser ett sådant beteende skulle medföra längre fram i livet är svårt för oss att förutse.

För att kunna få en bild av hur uttag av avtalspension före 65 års ålder ser ut har följande diagram tagits fram. Diagrammet beskriver andelen i befolkningen som har haft avtalspension i åldrarna 60 till 64 och som hör till kohorterna 1930 till 1938, dvs. personer som fyllde 60 år 1990–1998. De som omfattas är personer som hör till någon av de fyra stora avtalsområdena, nämligen det statliga pensionsavtalet (PA 91), det kommunala pensionsavtalet (PFA 98), avtalet för privat anställda arbetare (SAF-L0) samt avtalet för tjänstemän inom handel och industri (ITP).

Diagram 18 Andel av befolkningen som haft avtalspension i åldrarna 60–64 ur kohorterna 1930–1938

Källa: Linda-databasen

Figuren läses på så sätt att varje linje utgör en ålderskategori. Statistiken som figuren bygger på gäller t.o.m. 1998 vilket förklarar varför individer ur de yngre kohorterna (1935–1938) skildras i färre åldersklasser än de äldre kohorterna. Varje punkt på linjen representerar individer ur de olika kohorterna. Uppgifter om de som exempelvis är födda 1935 räcker tills dessa individer är 63 år eftersom de uppnår den åldern år 1998.

Den lägsta linjen visar andelen individer från kohorterna 1930–1938 som hade avtalspension vid 60 års ålder. Exempelvis var det cirka åtta procent av personer födda 1930 som vid 60 års ålder hade avtalspension. Tidpunkten för detta var 1990. Året därpå var det personer födda 1931 som var 60 år och bland dessa var andelen med avtalspension något färre än i föregående kohort.

Vidare visar figuren att andelen avtalspensionärer ökar med stigande ålder oavsett kohort i nästan samtliga fall, vilket i sig inte är så anmärkningsvärt. Bland individer som exempelvis uppnår 64 års ålder uppbär cirka 20 procent avtalspension. Andelen är dubbelt så hög än motsvarande andel för personer i 61 års ålder.

Sammanfattningsvis kan vi säga att detta är ett exempel på att det finns ett flertal individer som helt eller delvis har avtalspensioner som inkomstkälla. Detta visar på att det är viktigt att på sikt integrera avtalspensioner i analysen. Om avtalspensionernas framtida utformning blir mer flexibel så att det matchar det allmänna pensionssystemet, kommer det att ytterligare underlätta för

individer att välja hur de vill gå i pension. Det finns även andra aspekter som är viktiga att studera för att åstadkomma en mer fullständig analys. Hit hör exempelvis förtidspension, arbetslöshetsersättning, privata försäkringar, sjukpenning och även skatter.

Bilaga 1

Karriärprofiler

Lönerna för olika individer påverkas av många olika faktorer såsom exempelvis utbildning, ålder och arbetslivserfarenhet. För att ge typfallen inkomstprofiler som stämmer bättre överrens med verkligheten har vi valt att tillfoga individerna i modellen olika karriärprofiler. Som utgångspunkt för att skapa olika karriärprofiler har vi använt oss av SCB:s ”Lönestatistisk årsbok 1999”. Vi har valt att använda olika utbildningsnivåer som grund för att skapa dessa. Låginkomsttagarens karriärprofil följer löneutvecklingen för personer med förgymnasial utbildning. Mellaninkomsttagarens karriärprofil bygger på den genomsnittliga löneutvecklingen för alla utbildningsnivåer och höginkomsttagarens karriärprofil följer löneutvecklingen för personer med en eftergymnasial utbildning som har varat längre än tre år. I tabell A visas de genomsnittliga månadslönerna år 1999 för de olika grupperna uppdelat på olika åldersintervall. Lönerna är baserade på ett genomsnitt av män och kvinnor. I SCB:s statistik är alla yrkesverksammas löner omgjorda till heltidslöner.⁷

Tabell A

Ålder	Genomsnittlig månadslön		
	Förgymnasial	Genomsnitt för alla utbildningsnivåer	Eftergymnasial
18–24	14 200 kr	15 000 kr	16 700 kr
25–29	16 100 kr	17 500 kr	19 600 kr
30–34	16 800 kr	19 100 kr	23 500 kr
35–39	17 100 kr	19 900 kr	26 300 kr
40–44	17 400 kr	20 300 kr	27 100 kr
45–49	17 400 kr	20 500 kr	26 900 kr
50–54	17 600 kr	20 800 kr	27 300 kr
55–59	17 500 kr	20 600 kr	27 200 kr
60–64	17 100 kr	19 900 kr	26 400 kr

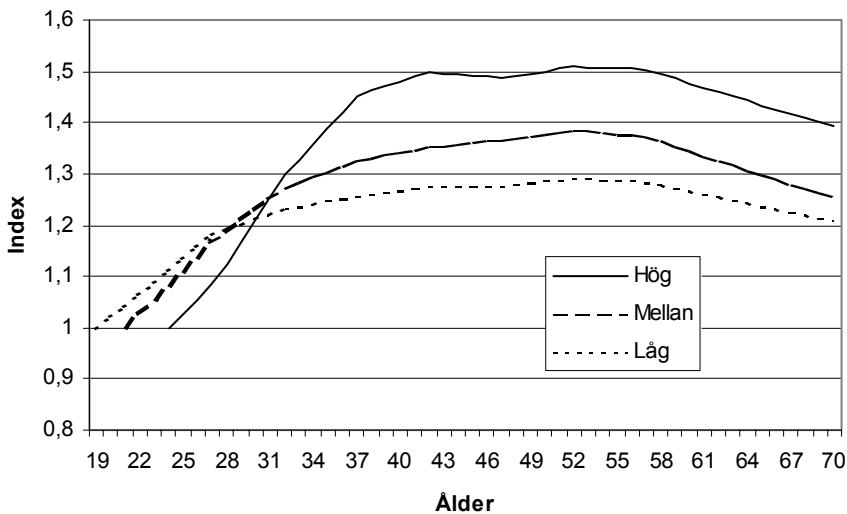
Källa: SCB (2000)

Utifrån tabell A har vi interpolerat inkomstökningarna för de olika åldersgrupperna för att få ut löneökningar på årlig basis. Eftersom individerna i vår

⁷ För närmare beskrivning av hur lönestatistiken är uppbyggd, se SCB (2000).

modell kan fortsätta arbeta till 70 års ålder har vi antagit att löneförändringen som gäller under perioden 60–64 år, kommer att även gälla fram till 70 års ålder. I diagram A visas karriärprofilerna som ackumulerade indexserier för de olika nivåerna. Ingångslönen i diagrammet motsvaras av ett index på 1. Exempelvis innebär ett index på 1,5 att lönen är 50 procent högre än ingångslönen.

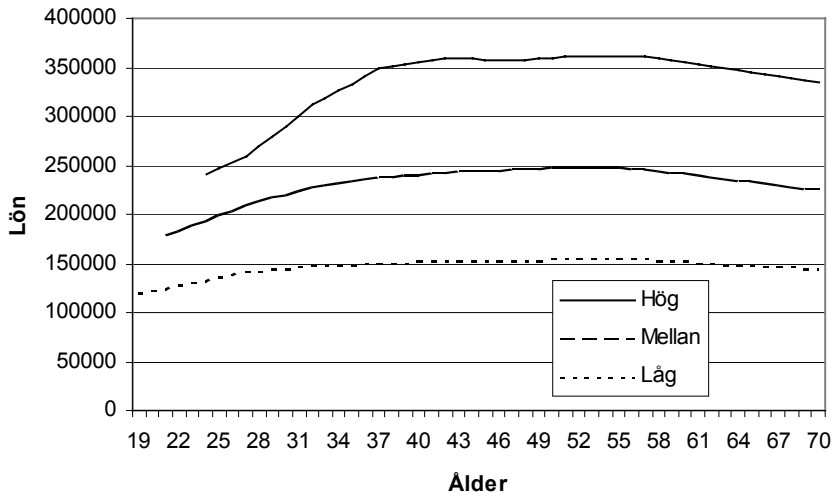
Diagram A Karriärprofiler

Vi är medvetna om att basera karriärprofiler på tvärsnittsdata kan kritiseras. Det behöver naturligtvis inte vara så att löneutvecklingen för en person född 1942 kommer att vara densamma som för en person som är född 1962. Dock anser vi att tillvägagångssättet ger en tillräckligt god approximation för ändamålet med studien.

I diagram B är karriärprofilerna applicerade på de olika inkomstnivåerna som vi använder oss av. Löneprofilerna i diagrammet visar endast effekten av ”karriären”, dvs. de tar varken hänsyn till inflation eller allmänna reallöneökningar.

Diagram B Löneprofiler

Bilaga 2

Beskrivning av beräkningsmodellen

För att öka förståelsen kring de framräknade resultaten kan en genomgång av modellens uppbyggnad vara befogad. Vår förhoppning är att läsaren utifrån en kort genomgång också ska få ett begrepp om dess möjligheter och begränsningar.

Modellen räknar fram pensionsutfallet för pensionärer fr.o.m. 61 t.o.m. 75 års ålder. Beräkningarna baserar sig på flera olika antagande som matas in i modellen. Antagandena gäller bl a födelseår, ålder vid arbetsmarknadsinträde, preliminär pensionsålder och definitiv pensionsålder. En grundläggande begränsning i modellen är just att den antagna individen enbart kan göra två val vad gäller pensionsålder, alltså preliminärt och sedan definitivt, eller definitivt redan vid första valet.

Under perioden som löper mellan den preliminära och den definitiva pensionsåldern, dvs. den s.k. mellanperioden, matas också uttagsnivån in i fördelningssystemet respektive premiepensionssystemet samt förvärvsgraden under motsvarande period. Dessa valda nivåer gäller sedan under hela mellanperioden. Efter den antagna definitiva pensionsåldern räknar modellen automatiskt med att uttagsnivåerna är 100 procent och att förvärvsgraden är noll. Därutöver görs antaganden om civilstånd, ingångslön, karriärprofiler, avkastning på premiepension samt framtida reallönetillväxt och inflation. I övrigt kan det även läggas in barnårsträtter för maximalt fyra barn samt plikt-tjänstgöring.

I modellen används historisk data vad gäller reallöneutveckling, inflation, basbelopp osv för tiden före år 2000 men därefter är det prognoser som gäller. Detta årtal är inte statistiskt utan kan förflyttas och uppdateras med åren allteftersom prognoser kan göras om till historisk data.

Pensionsutfallet som räknas fram finns dekomponerade i de olika pensionslagen, nämligen, Inkomstpension, tilläggs pension, garantipension, särskilt garantitillägg och premiepension.

Flexibel pensionsålder

Det nya pensionssystemets flexibilitet innebär att individer kan fr. o. m. 61 års ålder kombinera uttag av pension med förvärvsarbete på valfritt sätt. Denna flexibilitet underlättar för de som successivt vill övergå från arbetsliv till pensionering. Någon allmän pensionsålder finns inte längre.

I den här rapporten analyseras hur olika typ-individens pension påverkas när de väljer att kombinera pensionsuttag och förvärvsarbete på varierande sätt. Resultaten visar att längre arbetsliv och ökad grad av förvärvsarbete ger i de flesta fall högre pension men att något optimalt val inte finns. Vilket val som är mest fördelaktigt är beroende av den enskildes preferenser vad gäller fritid och arbete samt dennes allmänna livssituation.